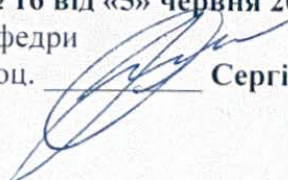

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра української мови та прикладної лінгвістики

**ТИПОЛОГІЯ ПОРУШЕНЬ МОВНИХ НОРМ
У ТЕКСТАХ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ
(НА МАТЕРІАЛІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ
ТА ІНШИХ ПРАВНИЧИХ ТЕКСТІВ)**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ОС «бакалавр»
студентки IV курсу
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації 035.01
«Українська і англійська мови:
переклад та редагування»,
Вікторії Русланівни КАВТИШ

Науковий керівник:
к.філол.н., доц. кафедри української
мови та прикладної лінгвістики
Сергій РІЗНИК

«Допущено до захисту»
Протокол засідання
кафедри української мови та прикладної лінгвістики
протокол № 16 від «5» червня 2026 року
завідувач кафедри
к.філол.н., доц. **Сергій РІЗНИК**

КИЇВ – 2026

АНОТАЦІЯ

У дипломній роботі досліджено порушення літературної норми в тексті Конституції України та простежено їхнє відтворення в сучасному правничому дискурсі. У центрі уваги – офіційно-діловий стиль української мови як один із найконсервативніших функціональних стилів, у межах якого значна частина калькованих конструкцій і зросійщених мовних моделей продовжує функціонувати й сьогодні.

У теоретичній частині роботи окреслено поняття мовної та літературної норми, систематизовано типологію порушень, визначено стильові особливості офіційно-ділового стилю та роль правничого дискурсу в його функціонуванні. Окрему увагу зосереджено на русифікаційних процесах ХХ століття та їхньому впливі на сучасний стан української ділової мови.

Практична частина ґрунтується на аналізі 161 статті Конституції України та праці «Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів». У тексті Основного Закону було зафіксовано 484 порушення літературної норми, які систематизовано за мовними рівнями: граматичні, лексичні, лексико-граматичні, стилістичні та орфографічні. Для кожного типу порушень запропоновано нормативні варіанти редагування та проаналізовано їхнє функціонування в сучасних правничих текстах.

У роботі доведено, що значну частину мовних шаблонів сучасного офіційно-ділового стилю закріплено саме через текст Конституції України, який став джерелом поширення калькованих конструкцій, невластивих граматичних моделей і зросійщених лексем. Простежено походження таких конструкцій, зіставлено їх із питомими українськими відповідниками та обґрунтовано необхідність редагування тексту Конституції України й інших правних актів відповідно до сучасних норм української літературної мови та української мовної традиції.

Ключові слова: офіційно-діловий стиль, правничий дискурс, Конституція України, мовна норма, калькування, русифікація, мовні порушення, редагування.

ABSTRACT

The thesis examines violations of literary norms in the text of the Constitution of Ukraine and traces their reproduction in contemporary legal discourse. The focus is placed on the official-business style of the Ukrainian language as one of the most conservative functional styles, within which a significant number of calqued constructions and russified language models continue to function today.

The theoretical part of the study outlines the concepts of language norm and literary norm, systematizes the typology of language violations, defines the stylistic features of the official-business style, and determines the role of legal discourse in its functioning. Particular attention is devoted to the russification processes of the twentieth century and their influence on the current state of Ukrainian official and legal language.

The practical part is based on the analysis of all 161 articles of the Constitution of Ukraine and the work «Language Commentary on the Constitution of Ukraine and other legislative acts». A total of 484 violations of literary norms were identified in the text of the Supreme Law and classified according to language levels: grammatical, lexical, lexical-grammatical, stylistic, and orthographic. For each type of violation, normative editing variants are proposed, and their functioning in modern legal texts is analyzed.

The thesis demonstrates that a considerable part of the language patterns characteristic of the contemporary official-business style became entrenched precisely through the text of the Constitution of Ukraine, which functions as a source of calqued constructions, non-native grammatical models, and russified lexical units. The origins of these constructions are traced, compared with authentic Ukrainian equivalents, and used to substantiate the necessity of editing the text of the Constitution of Ukraine and other legal acts in accordance with modern norms of the Ukrainian literary language and Ukrainian linguistic tradition.

Keywords: official-business style, legal discourse, Constitution of Ukraine, language norm, calquing, russification, language violations, editing.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ ТА МОВНОЇ НОРМИ	11
1.1. Поняття мовної норми в сучасній українській літературній мові	11
1.2. Особливості офіційно-ділового стилю української мови.....	14
1.2.1. Функції та мовна специфіка офіційно-ділового стилю української мови	14
1.2.2. Історія становлення офіційно-ділового стилю української мови у ХХ столітті	16
1.2.3. Правописні зміни 1991–2019 років та їх вплив на правничі тексти....	19
1.3. Кодифікація й унормування правопису в сучасній Україні: діяльність мовознавців.....	22
Висновки до першого розділу	24
РОЗДІЛ 2. ТИПОЛОГІЯ МОВНИХ ПОРУШЕНЬ У ПРАВНИЧИХ ТЕКСТАХ	25
2.1. Мовний коментар до Конституції України	25
2.2. Типологія порушень літературної норми в Конституції України та інших правничих текстах.....	28
2.2.1. Граматичні порушення літературної норми	29
2.2.2. Лексичні порушення літературної норми	38
2.2.3. Синкретичні лексико-морфологічні порушення літературної норми.	45
2.2.4. Стилiстичні порушення літературної норми	53
2.2.5. Орфографічні порушення літературної норми.....	55
Висновки до другого розділу.....	58
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63

ВСТУП

У 2019 році українському суспільству було презентовано нову редакцію «Українського правопису». Одним із її головних завдань стало повернення автентичних рис української мови, значну частину яких було втрачено або витіснено внаслідок русифікаційних процесів ХХ століття. Основою для низки змін став правопис «Український правопис» 1928 року – так звана «скрипниківка», що зафіксувала питомі українські мовні моделі ще до масштабного втручання радянської мовної політики. Попри тривалі суспільні дискусії, у 2026 році новий правопис остаточно набув чинності, пройшовши етап адаптації та поступового входження в мовну практику.

Водночас правописні зміни стосуються передусім орфографічного рівня мови – написання слів, передавання звуків на письмі, окремих словотвірних і граматичних норм. Значно рідше вони торкаються функціональних стилів української мови, зокрема офіційно-ділового. Саме він залишається найбільш закритими до мовних змін, адже функціонує в межах усталених шаблонів, термінологічних моделей і кодифікованих конструкцій, що десятиліттями відтворюються в документах без суттєвого перегляду. Себто, часто він існує у своєрідній мовній «бульбашці», де визначальними стають не загальномовні тенденції, а вже закріплені форми документів, правничі зразки та тексти нормативних актів. Саме тому, попри загальні мовні зміни, у сучасних правничих документах і далі функціонують кальковані з російської мови конструкції, зросійщені лексеми та навіть орфографічні форми, що вже не відповідають чинному правопису.

Особливо показовим є те, що такі анормативи трапляються не лише в текстах попередніх десятиліть, а й у найновіших офіційних документах – указах Президента України, рішеннях органів державної влади, сучасних нормативних актах. Це засвідчує, що сам факт ухвалення нового правопису не забезпечує автоматичного унормування офіційно-ділового стилю. Постає закономірне питання: чому мовні зміни, що поступово охоплюють інші сфери функціонування української мови, майже не впливають на правничий дискурс?

Отже **актуальність цього дослідження** полягає в необхідності осмислення механізмів поширення калькованих і зросійщених мовних моделей в офіційно-діловому стилі української мови. Робота спрямована не лише на фіксацію мовних порушень у тексті Конституції України, а й на типологізацію, дослідження причин їх виникнення, шляхів поширення та ролі Конституції як джерела шаблонізації сучасного правничого мовлення. Простеження походження таких конструкцій, зіставлення їх із питомими українськими відповідниками та аналіз сучасного функціонування дають змогу розглядати проблему не як питання «мовного смаку», а як наслідок конкретних історичних і політичних процесів.

Таким чином, дослідження є актуальним як у мовознавчому, так і в суспільному вимірі, оскільки порушує питання унормування офіційно-ділового стилю української мови, повернення до питомих мовних моделей та формування сучасного правничого дискурсу.

Ступінь розробки наукової проблеми. У межах цього дослідження висунуто припущення, що однією з ключових причин законсервованості стилістичних рис правничих документів є текст Конституції України як основне джерело і, відповідно до статусу й ваги, – еталон правничого мовлення. Конституцію України було ухвалено 1996 року, а її мовний рівень значною мірою сформувався під впливом радянської правничої традиції та калькованих російськомовних моделей. Саме Конституція стала базовим текстом, на який орієнтувалися фахівці під час створення законів, указів, нормативних актів і шаблонів офіційно-ділового мовлення. Так, повторювані конструкції, закріплені в тексті Основного закону, поступово перетворилися на усталені мовні моделі правничого дискурсу. Саме тому значна частина калькованих конструкцій сьогодні сприймається не як наслідок русифікації, а як «традиційна» форма офіційно-ділового мовлення. Однак аналіз історичного розвитку української ділової мови свідчить про протилежне: до русифікаційних процесів 1930-х років український правничий дискурс функціонував на зовсім інших мовних засадах, використовуючи питомі українські лексеми, граматичні конструкції та синтаксичні моделі.

Водночас до проблеми унормування офіційно-ділового стилю вже неодноразово привертали увагу українські мовознавці. Однією з найважливіших праць у цьому напрямі став «Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів», у якому подано приклади мовних порушень у тексті Основного Закону та запропоновано варіанти їх редагування відповідно до української мовної традиції, а також історичні правописні джерела й сучасні редакції «Українського правопису».

Однак, попри наявність таких напрацювань, проблема досі не отримала системного осмислення, а більшість запропонованих змін не було впроваджено в сучасний правничий дискурс.

Метою дослідження є виявлення та типологізація порушень літературної норми в тексті Конституції України, осмислення їхнього походження, функціонування та поширення в сучасному правничому дискурсі, а також – обґрунтування впливу Конституції України на закріплення й відтворення калькованих мовних моделей та надання відповідних рекомендацій з редагування.

Для реалізації поставленої мети у роботі було поставлено та вирішено такі **завдання**:

- окреслено поняття мовної та літературної норми й систематизувати типологію порушень літературної норми;
- визначено особливості офіційно-ділового стилю української мови та роль правничого дискурсу в його функціонуванні;
- ідентифіковано вплив русифікаційних процесів ХХ століття на формування сучасного офіційно-ділового стилю української мови;
- проаналізовано мовні особливості тексту Конституції України та виокремлено порушення літературної норми;
- систематизовано виявлені порушення відповідно до їхніх мовних рівнів;
- відслідковано походження калькованих конструкцій і зіставлено їх із питомими українськими відповідниками;

- досліджено функціонування виявлених мовних моделей у сучасному правничому дискурсі;
- запропоновано варіанти редагування мовних порушень відповідно до сучасних норм української літературної мови та української мовної традиції, а також обґрунтовано роль Конституції України у закріпленні та поширенні мовних шаблонів офіційно-ділового стилю.

Об'єктом дослідження є тексти правничого дискурсу (КУ, закони, підзаконні акти, укази, постанови, інші тексти офіційно-ділової сфери суспільної комунікації).

Предметом дослідження є порушення літературної норми в тексті Конституції України та інших правних актах, їхня мовна природа, походження, функціонування та вплив на сучасний правничий дискурс.

Методологічною основою дослідження стали праці українських мовознавців у галузі культури мови, стилістики, правопису та правничої лінгвістики, зокрема дослідження Б. Антоненка-Давидовича, Л. Мацько, Пономарева, С. Головатого, В. Німчука, К. Городенської, І. Фаріон, Л. Колібаби присвячені офіційно-діловому стилю, мовним нормам і проблемам русифікації української мови. Дослідження базується на принципах системного та порівняльно-історичного підходів.

У роботі використано такі загальнонаукові та спеціальні **методи** пізнання: метод наукової абстракції – для опису основних понять; метод лінгвістичного спостереження – для виявлення мовних порушень у тексті Конституції України та інших правничих текстах; описовий метод та метод наукової систематизації – для характеристики й типологізації виявлених порушень; порівняльно-історичний метод та елементи діахронійного аналізу – для відслідковування походження калькованих конструкцій і зіставлення їх із питомими українськими відповідниками, а також ідентифікації впливу русифікаційних процесів ХХ століття на формування сучасного офіційно-ділового стилю української мови; метод нормативно-стилістичного редагування – для пропонування варіантів

унормування та редагування мовних конструкцій у текстах офіційно-ділового стилю.

Практичне значення роботи полягає у спробі комплексно простежити зв'язок між мовними порушеннями Конституції України та їх подальшим поширенням у сучасному правничому дискурсі. Крім того, дослідження підтверджує, що значна частина нині поширених конструкцій постала не як природна мовна практика, а як наслідок калькування російськомовних моделей у період русифікації.

Варто зазначити, що ця робота постала насамперед зі спроби зрозуміти, чому значна частина калькованих, русифікованих і ненормативних конструкцій продовжує функціонувати в сучасному офіційно-діловому та правничому дискурсі навіть попри зміни правопису, мовні дискусії та поступове повернення української мови до власної традиції. Проведений аналіз дав змогу простежити, що однією з ключових причин цього є саме їхнє закріплення в тексті Конституції України.

Основний Закон держави формує мовні шаблони для всього подальшого правничого дискурсу: на нього посилаються, його цитують, за його зразком укладають закони, укази, постанови й інші офіційно-ділові тексти. Унаслідок цього навіть випадки невдалого калькування чи ненормативного вживання мовних одиниць перестають сприйматися як помилки й поступово набувають статусу «звичної» та «офіційної» мовної практики. Саме тому проблема мови Конституції України виходить далеко за межі одного тексту й безпосередньо впливає на функціонування всього офіційно-ділового стилю.

Водночас дослідження показало, що більшість таких конструкцій мають автентичні українські відповідники, закорінені в попередній правничій та мовній традиції. Отже, йдеться не про штучне «оновлення» мови, а про повернення до питомих моделей, витіснених русифікаційними процесами ХХ століття.

Саме тому важливим кроком у подальшому унормуванні офіційно-ділового стилю української мови має стати осмислення й редагування тексту Конституції України. Адже допоки кальковані конструкції залишаються закріпленими в

Основному Законі держави, вони й надалі відтворюватимуться в сучасному правничому дискурсі та поширюватимуться як мовний шаблон.

Результати бакалаврської роботи були апробовані під час виступу на X Всеукраїнських наукових читаннях за участю молодих учених «Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи» (2026 рік). У межах обговорення було порушено питання функціонування виявлених мовних порушень у сучасному правничому дискурсі, а також важливість дослідження їхнього реального поширення в новітніх офіційно-ділових текстах. Окрему увагу було зосереджено на можливості поступового унормування та редагування таких конструкцій уже на сучасному етапі функціонування правничої мови, що в подальшому могло б створити підґрунтя для мовного оновлення тексту Конституції України.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ ТА МОВНОЇ НОРМИ

1.1. Поняття мовної норми в сучасній українській літературній мові

Звертаючись до понад тисячолітньої історії розвитку української мови, ми спостерігаємо низку процесів, що незворотно змінювали її структуру та систему мовних норм: від явищ, пов'язаних із формуванням давньоукраїнського орфографічного узусу на ґрунті старослов'янської писемної практики та пошуків національної самобутності в правописній традиції, до бурхливої мовотворчої діяльності XIX–XX століть, що супроводжувалася активними іншомовними впливами, і до сучасності, де тривають невпинні пошуки компромісу між традицією та новацією. Упорядкування складної мовної структури та формування її цілісної системи на цьому шляху можливі лише за умови існування конкретної історично й соціально зумовленої норми.

Т. Коць визначає норму як «важливе поняття загальної теорії мови і головну категорію культури мови» [Коць 2017, с.59]. С. Єрмоленко тлумачить це поняття детальніше, розглядаючи норму як «сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства» [Українська мова 2007, с.438].

Норма є ознакою будь-якої розвиненої мови, у якій існує чітка структура, система та усталена парадигма функціонування мовних засобів у комунікативних актах.

У лінгвістичному дискурсі ми нерідко стикаємося із синонімічним уживанням термінів мовна норма та літературна норма, однак фахові дослідження дедалі частіше звертають увагу на необхідність розмежування цих понять. Мовну норму слід трактувати ширше – як таку, що охоплює норми загальнонародної мови та її особливості, які носії засвоюють стихійно, зокрема й діалектизми. Натомість літературною варто вважати норму, що передбачає вживання усталених мовних форм, кодифікованих у спеціальній літературі та

закріплених у свідомості суспільства в процесі освіти, комунікації чи професійної діяльності.

Для літературної норми характерною є низка ознак, серед яких визначальними прийнято вважати:

- відповідність системі мови та її можливостям – історичну й соціокультурну обґрунтованість мовних явищ, підтверджену практикою послуговування ними;
- обов'язковість – закріплене вживання тих чи інших мовних одиниць у певних комунікативних ситуаціях;
- загальноновживаність і поширеність – використання мовних одиниць широким колом носіїв мови в різних сферах суспільного спілкування;
- кодифікованість – засвідчення мовної норми у правописі, словниках, граматиках та інших нормативних джерелах;
- відносна стабільність – зв'язок із мовною традицією та збереження усталених мовних форм;
- відносна динамічність – здатність норми адаптуватися до тенденцій сучасного етапу розвитку мови.

Літературну норму, як і будь-яке мовне явище, слід вивчати в різних аспектах. Зокрема, коли йдеться про історичну площину, необхідно розмежовувати діахронійний та синхронійний аспекти. Сучасна літературна норма не здатна схарактеризувати історичного розвитку мови на всій лінії її розвитку. [Коць 2017, с.60]. Для кожного періоду характерні власні процеси, впливи й нормативні парадигми, що формують тогочасну норму. Водночас у площині діахронії можна простежити, як змінювалося розуміння літературної норми і що ставало визначальним чинником її формування.

Сьогодні літературна норма є виразником зв'язку між мовною традицією та сучасними впливами, поєднуючи збереження автентичних рис мови з відмежуванням від тих явищ, які з огляду на історичну дистанцію вже не є ані нормативними, ані притаманними системі української мови.

Найчастіше, порушення літературної норми класифікують за рівнями мовної системи. Однак, у ширшому розумінні класифікації можуть різнитися. У цій роботі ми послуговуємося класифікацією, що спирається на рівні мовної системи:

- орфоепічні – регулюють правильну вимову звуків і звукосполучень;
- акцентуаційні – визначають нормативне наголошування слів;
- графічні – визначають способи передавання звуків мови на письмі за допомогою графічних засобів;
- ортографічні – встановлюють правила правильного написання слів і їхніх форм;
- морфологічні (граматичні) – регулюють правильне творення й уживання граматичних форм слів;
- лексичні – визначають доречність і правильність уживання слів відповідно до їхнього значення;
- словотвірні (граматичні) – встановлюють правила утворення нових слів і використання словотвірних моделей;
- синтаксичні (змістові) – регулюють правильне поєднання слів у словосполученнях і реченнях;
- пунктуаційні – визначають правила вживання розділових знаків у письмовому мовленні;
- стилістичні – передбачають доцільний добір мовних засобів залежно від ситуації, мети та умов спілкування.

Також літературні норми розрізняють за сферою використання: усні й писемні – та їхньою тяглістю й стійкістю – сильні та слабкі.

У сучасній мовній практиці літературна норма відіграє ключову роль у формуванні самобутньої мовної системи, збереженні її стійкості та безпечному поєднанні автентичних рис із неминучими новаціями й запозиченнями. Вона визначає, як мова функціонує в різних комунікативних ситуаціях, забезпечує дотримання усталених правил і стандартів та сприяє її безперервному розвитку.

1.2. Особливості офіційно-ділового стилю української мови

Кожен із рівнів мовної системи досліджують у межах відповідних мовознавчих дисциплін. Зокрема, стилі української мови становлять предмет стилістики, у межах якої виокремлюють шість основних функціональних стилів: розмовно-побутовий, художній, публіцистичний, конфесійний, науковий і офіційно-діловий [Мацько, Сидоренко, Мацько 2003 с.241 – 295].

Офіційно-діловий стиль – функціональний різновид (стиль) літературної мови, яким послуговуються в межах офіційного спілкування з метою передавання інформації [Мацько, Сидоренко, Мацько 2003 с.241 – 295]. Офіційні документи призначено для того, щоб повідомити певні відомості та засвідчити факт ознайомлення з ними відповідних установ або осіб. Себто це «такий засіб комунікації, що здійснюється в офіційній надбудовній сфері суспільних відносин – соціально-політичній, правничій, економічній, виробничій – і знаходить свій вияв у мові офіційних документів, якими регулюються ці відносини» [Марахова 1981, с.12].

1.2.1. Функції та мовна специфіка офіційно-ділового стилю української мови

Найсуттєвішими рисами офіційно-ділового стилю є:

- імперативність – наказовий характер мовлення, що відображає волю законодавця або уповноваженого органу;
- стандартизованість – відповідність мовного й структурного оформлення усталеним моделям і зразкам документів;
- точність – однозначність формулювань, що унеможливорює подвійне тлумачення інформації;
- широке використання професійної термінології – уживання термінів, що відповідають певній галузі діяльності та жанру документа;

- відповідність фактам – опора на перевірену, достовірну інформацію та фіксація реальних подій, дій або рішень [Мацько, Сидоренко, Мацько 2003 с.241 – 295].

Лексичне наповнення текстів офіційно-ділового стилю відповідає рисам, переліченим вище. Лексеми, використані в документах, мають однозначне тлумачення, часто набувають форми усталених мовних кліше або стандартних формулювань. Для цього стилю характерним є широке використання професійної термінології, тоді як уживання емоційно забарвленої лексики, діалектизмів чи жаргонізмів є недоречним.

У синтаксичній організації текстів офіційно-ділового стилю переважає чіткий і нормативно закріплений порядок слів. Граматичною особливістю є часте використання дієслів із пасивним значенням, а також переважання іменників, зокрема віддієслівних, що сприяє узагальненому й нейтральному викладові інформації [Кузнецова 2014].

У сучасному мовознавстві виокремлюють чотири основні жанрові різновиди офіційно-ділового стилю:

- адміністративний, що функціонує в усіх ланках державного управління;
- дипломатичний, що обслуговує сферу міжнародних відносин і міждержавної комунікації;
- законодавчий, притаманний сфері законотворчої діяльності;
- юрисдикційний, який використовують у практиці правоохоронних і судових органів [Мацько, Сидоренко, Мацько 2003 с.241 – 295].

Офіційно-діловий стиль – невіддільна складова мовної практики, що супроводжує громадян у повсякденному житті й водночас становить основу функціонування державного апарату, публічної та міжнародної комунікації. На різних етапах розвитку він зазнавав істотних змін, які нині відбито в усталеній мовній практиці. Їхнє значення та вплив на формування сучасної норми буде розглянуто далі.

1.2.2. Історія становлення офіційно-ділового стилю української мови у XX столітті

З огляду на запеклу боротьбу, що й нині триває на мовознавчих теренах, а особливо в царині наукового та офіційно-ділового стилів, може скластися хибне уявлення про шлях розвитку останнього. Скептики нерідко стверджують, нібито українська мова не має власних ресурсів для протиставлення російським чи іноземним калькам і що необхідно штучно створювати відповідники. Насправді ж ідеться передусім про відновлення, адже унормовані початки офіційно-ділового стилю засвідчуємо ще за часів Київської Русі.

Точкою відліку для мовознавців слугує міждержавна кореспонденція – листування, що стало поширеною практикою у формуванні відносин між країнами у X столітті. Тоді ж на міжнародній арені активного розвитку набувають дипломатичні відносини, закріплені в перших договорах і угодах. У цей період офіційно-діловий стиль набуває відносно усталеної структури.

Не зупинявся розвиток офіційно-ділового стилю і у часи політичної роздробленості. Ба більше, на теренах Великого князівства Литовського «руська мова» не переставала слугувати засобом ведення діловодства. Вагомими для розбудови системи національної ділової мови стали події XVII–XVIII століть. Лексичний склад стилю поповнюється запозиченнями з латини й німецької мови, а суспільне життя збагачує його новими поняттями, такими як козацтво, гетьманат чи, наприклад, повіт [Становлення й розвиток ділового стилю б.р., с.1 – 10].

Як зазначено на сторінках статті «Становлення й розвиток офіційно-ділового стилю», створеної викладачами Запорізького університету, у цей період формується новий тип українського інтелігента – канцелярист, який був високоосвіченим представником суспільства і відігравав помітну роль у становленні козацької, а згодом і української державности [Становлення й розвиток ділового стилю б.р., с.10].

Водночас переломним моментом для розвитку української культури загалом і мовної практики зокрема стала ліквідація козацтва та подальші утиски

не лише поширення, а й повноцінного функціонування української мови. Йдеться про Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року, наслідком яких стало суттєве обмеження сфер вживання української мови, зокрема в офіційно-діловому та науковому спілкуванні.

У цей час особливо помітною стає відмінність, яку вже було окреслено, між мовною практикою центрально-східної та західної частин України. Однак спільним для них є поступове витіснення національної мови з царини офіційно-ділового стилю. Натомість її виявом залишаються офіційна та почасти приватна кореспонденція [Становлення й розвиток ділового стилю б.р., с.11 – 12].

Обнадійливим для всього українського буття став початок ХХ століття. У вирі революцій суспільство немов прокинулося й, скинувши кайдани імперій, стало до боротьби за власну державність, а відтак – за власні побут, культуру й мову. Ще до фатальної радянської колонізації, зусиллями Б. Грінченка, А. Кримського, І. Огієнка та цілої когорти талановитих мовознавців українську мову було повернуто на шлях самобутнього розвитку, відновлення й творення її сучасної форми. Не оминули ці процеси й офіційно-ділового стилю, який нині став основою функціонування державного апарату.

Складно осмислити, що кульмінацією цього процесу стала фальшива радянська українізація, що, однак, на певний час відкрила можливості для безупинного й невимовно плідного розвитку національного офіційно-ділового стилю. Зокрема, у 1920-х, уперше за майже 200 років, українська мова стала мовою діловодства, законодавства, адміністрації, військової справи та дипломатії.

Говорячи про 1920-ті роки, варто почати із загального опису тогочасної мовної практики. Так, у 1925 році Рада Народних Комісарів УРСР ухвалила постанову про продовження роботи над новим українським правописом. Для цього було зібрано спеціальну комісію, до складу якої ввійшли найавторитетніші філологи свого часу, зокрема: О. Синявський, А. Кримський, О. Курило, М. Йогансен, Г. Голоскевич та багато інших. На чолі робочої групи стояв тодішній народний комісар освіти М. Скрипник. Результатом їхніх напрацювань став

канонічний «Український правопис» 1928 року, відомий також як «скрипниківка».

Для цього дослідження визначальним є такий уривок із виступу членів комісії на засадничій нараді: «Перед нами стоїть завдання ширше за впорядкування самого правопису: загалом сучасна літературна українська мова... потребує більшої стабілізації, більшої одноманітності, ніж та, якої вона могла набути в умовах дореволюційного існування» [Німчук, Пуряєва 2004, с.15].

З цього ми можемо зробити висновок про те, якими були напрями мовознавчої роботи того часу, виокремлюючи: опрацювання мовних практик різних регіонів України, кодифікацію та унормування, відновлення автентичних рис на всіх рівнях мови, а також пошук і творення нових мовних одиниць, що відповідали вимогам часу та формували сучасні сфери функціонування мови.

Спираючись на це, усвідомлюємо, з якими викликами й завданнями стикалися філологи, що працювали в царині офіційно-ділового стилю. Їм належало повернутися до витоків, зрозуміти сутність мови й водночас сформувати її нові структури та форми. Чи впоралися вони з цим?

Дослідниця О. Тарапон стверджує, що у 20-х роках ХХ століття сформувалися стиль, форма і структура офіційних документів [Становлення й розвиток ділового стилю б.р., с.19], а С. Єрмоленко відзначає розширення стилістичних можливостей і лексичного складу цього стилю [Становлення й розвиток ділового стилю б.р., с.20]. Отже, саме зусиллями тогочасних мовознавців було сформовано автентичний офіційно-діловий стиль української мови.

Варто згадати хоча б той факт, що в середині минулого століття з'явилося близько 30 словників ділової мови та правничої термінології. Виняткове місце серед них посідає «Російсько-український словник» В. Підмогильного та Є. Плужника. Мовознавці не лише взяли за надзвичайно складне завдання – подолання російських кальок і мовних нашарувань, – а й окреслили вектор подальшого розвитку ділової мови.

У передмові до зазначеного словника автори наголошують, що вони насамперед мають на меті та ставлять перед собою завдання подати у формі огляду матеріал, який вже має українська мова, щоб завдяки цьому зробити легшими подальші розробки та безпосередньо уніфікацію української ділової фразеології [Підмогильний, Плужник 1928, с.2], тим самим звертаючи увагу читачів на те, що їхні напрацювання є лише початком на шляху творення й усталення власне українського офіційно-ділового стилю.

Невимовно прикро, що лексика радянської системи остаточно стиснулася, і вже у 1933 році від цих напрацювань майже нічого не залишилося. Новий правопис знівельював здобутки «скрипниківки», а в діловодстві поступово знову відчутним став вплив російської мови.

З цього приводу слушну думку висловлював мовознавець Ю. Шевельов: «Урядове втручання взагалі, а в даному випадку з боку уряду, опанованого росіянами, у внутрішні закони мови було радянським винаходом і новиною... радянська система встановлює контроль над структурою української мови: забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні й орфоепічні правила, а натомість пропагує інші, ближчі до російської або й безпосередньо перенесені з неї. Таким чином, на радянській Україні конфлікт між українською і російською мовами перенесено із зовнішньої, позамовної сфери в середину самої мови» [Шевельов 1998, с.63-64].

1.2.3. Правописні зміни 1991–2019 років та їх вплив на правничі тексти

Перш за все, варто коротко окреслити тексти, що їх називаємо правничими. У теоретичному фреймі офіційно-ділового стилю правничі тексти становлять різновид нормативно регламентованих письмових документів, що функціонують у правничій сфері і слугують предметом фіксації, регулювання та тлумачення суспільних відносин через встановлення прав і обов'язків суб'єктів. Прикладами є, зокрема, Конституція України, закони, підзаконні акти, договори, судові

рішення та інші документи, що мають юридичну силу або забезпечують правозастосування.

Тепер поговорімо про правописні зміни, що передували здобуттю незалежності. Нова редакція українського правопису, датована 1990 роком, засвідчила історичне повернення до абетки літери г та кличного відмінка. Це мало стати початком послідовного процесу відновлення питомих рис української мови, однак подальший розвиток мовної практики виявився значно складнішим і багато в чому суперечливим.

У період від 1991 до 2019 року в Україні не було створено нової редакції правопису, а отже, розвиток мовознавчої науки в умовах незалежності значною мірою залишався в межах попередньої, сформованої ще в радянський час, нормативної бази. Водночас філологи постійно прагнули впровадження змін, і окремі новації все ж з'являлися, як-от, наприклад, перехід до форми «проект» замість «проект». Однак точкові зміни не можуть слугувати ані гарантією, ані повноцінним показником системного оновлення мовної норми. Як засвідчує правопис 2019 року, що лише нещодавно набув чинності, варіативність створює радше ілюзію розвитку, ніж забезпечує його послідовність і цілісність.

Ще складнішою виявилася мовознавча робота в царині науки й діловодства, що спираються не лише на загальну мовну норму, а й на власний граматичний, лексичний і синтаксичний апарат. Законодавчі тексти так чи інакше повертаються до Конституції, на сторінках якої законсервовано норми російської ділової мови – аж ніяк не української.

Боротьба з цим значною мірою стала справою тих, хто творить нові офіційно-ділові тексти, а також керівників установ на місцях. Показовими в цьому контексті є акти Конституційного Суду України, у яких українські терміни впевнено витісняють російські, зокрема завдяки послідовній позиції судді С. Головатого під час свого терміну на посаді у 2022-2024 роках. Наведемо приклад. У статті 27 Конституції України зазначено: «Кожна людина має невід'ємне право на життя» [Конституція України 2021, с.33]. Це формулювання є калькованим із російської мови. Натомість для української мовної традиції природнішим є

вживання лексеми «невіддільний» у значенні, що передає органічний, внутрішній зв'язок явищ. Нею послуговуються й у рішеннях Конституційного Суду України того періоду.

Часто, ці зміни є нормативними, однак не кодифікованими, тож вони радше відображають ініціативу окремих мовців. Що спонукає їх до цього? Передусім це завдання мало бути реалізовано на рівні правописних норм, однак натомість ми постійно повертаємося до варіативності, і єдиним рушієм змін часто залишається мовна практика. Водночас частину норм усе ж удається закріпити, що дає підстави говорити про позитивні зрушення.

Так, у своїй статті «Редагування текстів офіційно-ділового стилю: подолання наслідків російсько-українського білінгвізму» О. Щепка зазначає, що порівняно з текстами, створеними до 2014 року, кількість помилок у сучасних документах зменшилася втричі (з 15 до 5 на один документ) [Наумова, Щепка 2024, с.97]. Причиною цього дослідниця називає «активне впровадження українськомовних стандартів у діловодстві...» та «поступове зниження російської інтерференції» [Наумова, Щепка 2024, с.101].

Наостанок варто зазначити, що попри помітні зміни й активну правописну роботу законодавчі тексти досі мають значну кількість російських кальок і граматичних конструкцій. Звернімося до прикладу. Для української мови не є характерним уживання дієслів на -ся у випадках, коли виконавця дії чітко визначено. Однак в указі Президента України № 233/2026 зазначено: «...Перелік посад, що заміщуються військовослужбовцями Збройних Сил України...» [Указ президента України № 233/2026].

1.3. Кодифікація й унормування правопису в сучасній Україні: діяльність мовознавців

Висновки, зроблені в попередньому розділі, свідчать про те, що попри плідну працю мовознавців не всі їхні здобутки стають частиною кодифікованих норм, а отже – повсякденної мовної практики. І все ж вони продовжують відроджувати й творити, а їхні зусилля є надбанням небайдужих мовців.

Чи не вперше таку дискусію було розпочато на зламі десятиліть, коли мовознавці взялися за розроблення оновленого, нерадянського варіанта українського правопису. Однак шлях до його офіційного затвердження виявився раптово перерваним.

Ірина Фаріон пише про це так: «...до оживлення яких (автентичних норм) закликає відкладений (чи відкинутий?) Президентом Кучмою найновіший Проект правопису 1999 р., над яким працювали такі самовіддані вчені, як чл.-кор. НАНУ, д.ф.н. Василь Німчук, чл.-кор. НАНУ, д.ф.н. Іван Вихованець, д.ф.н. Катерина Городенська, к.ф.н. Сергій Головащук, чл.-кор. НАНУ, д.ф.н. Ніна Клименко, чл.-кор. АПН, д.ф.н. Арнольд Грищенко, д.ф.н. Олександр Пономарів і д.ф.н. Ніна Тоцька. Завдання цього Проекту – деросійшити українську правописну систему (розумій – і саму мову) і повернути її до питомих національних джерел, як, до речі, повернуто державі її символіку, славень та інші знакові атрибути» [Фаріон 2009, с.36].

Дискусії не вщухають і щодо чинного правопису, поданого суспільству у 2019 році. У цьому контексті доречно навести тезу В. Німчука про те, що цей правопис справді є прогресивним, оскільки дає змогу відновити чимало автентичних мовних рис і послабити російський вплив. Водночас він не є ані ідеальним, ані завершеним, тож значна кількість праць заглиблюється в історію мови, аби обґрунтувати, яким чином, з чим погоджуємось, можна пояснити та дослідити підвалини й причини необхідних та об'єктивно пропонованих на сьогодні змін в українському правописі [Німчук, Пуряєва 2004, с.15].

Історичний аспект у цьому контексті є особливо важливим, адже його дослідження дає змогу виявити низку чинників, які не було належно враховано

раніше або залишено дискусійними нині. Тож не дивно, що мовознавці й надалі пропонують власні інтерпретації, коментарі та шляхи вдосконалення правописної системи.

У контексті офіційно-ділового стилю та системи права цікавими є праці О. Пономарева, зокрема «Культура слова», у якій, поміж лексикою загального вжитку, фахівець звертає увагу на недостатнє використання власне української термінології, засилля фразеологічних кальок і неправильних граматичних моделей.

Зокрема, він підкреслює помітне й досі поширене повсюдне вживання форм на -но, -то, тоді як в українській мові, на відміну від російської, їх варто використовувати лише в безособових конструкціях. У протоколі засідання органу місцевого самоврядування за 2021 рік зафіксовано ненормативне поєднання безособової форми на -но, -то з указівкою на виконавця дії: «Нами було проведено аналіз стану виконання програми» [Пономарів 2001, с.84].

В. Тимкова у статті «Прийменникові конструкції в текстах офіційно-ділового стилю української мови» досліджує вплив граматичних структур російської мови на формування усталених кальок, що не відповідають нормам української мови.

Філологиня звертає увагу на ненормативне вживання прийменника «по» у значенні відповідності чи підстави дії, тоді як в українській мові в таких випадках слід уживати прийменник «за» [Тимкова 2018, с.190]. Попри це, така помилка трапляється і в сучасних документах офіційно-ділового стилю: у договорі, оприлюдненому в системі публічних закупівель Prozorro (2023–2024 рр.) зафіксовано формулювання «...щодо якості виконаних робіт... по договору...», що суперечить літературній нормі [Публічна закупівля 2023].

Ці приклади вкотре засвідчують необхідність копіткої роботи з виявлення, виправлення та впровадження нормативних альтернатив до ненормативних лексем і конструкцій, що й досі засмічують документи офіційно-ділового стилю.

Особливої уваги в цьому контексті заслуговує праця «Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів», укладачами якої стали С.

Головатий, С. Сидоренко та І. Савченко; творцями коментарів – К. Городенська, Л. Колібаба, В. Фурса. Її аналіз буде здійснено в наступних пунктах цієї роботи.

Висновки до першого розділу

Спираючись на аналіз теоретичного фрейму, у першому розділі дипломної роботи було окреслено поняття «норми», розмежовано поняття «літературної» та «мовної» норми й упорядковано типологію порушень, що стало основою для подальшого системного аналізу предмета дослідження.

Узагальнюючи наявний науковий доробок було ідентифіковано стильові особливості офіційно-ділового стилю української мови, систематизовано його основні характеристики на всіх мовних рівнях і визначено роль правничих текстів у межах офіційно-ділового дискурсу. Серед основних стильових особливостей ідентифіковано лаконічність, шаблонність, кодифікованість та відповідність фактам.

Звертаючись до дослідження української мови в діяхронійному аспекті, було підтверджено тяглість традиції ділової мови, осмислено русифікаційні процеси й причинно-наслідковий зв'язок у творенні її сучасного стану та на цій основі обґрунтовано необхідність повернення до автентичних рис у текстах офіційно-ділового стилю. При цьому виявлено, що фактично 1933 рік став поворотним у процесі русифікації, як момент, коли на офіційному рівні притаманні українській мові лексеми, риси та граматичні форми почали витісняти, маргіналізувати чи змінювати.

Виходячи з аналізу правописної традиції незалежної України, було ідентифіковано та переосмислено передумови, виклики й перебіг творення чинного «Українського правопису», виокремлено цінні мовознавчі праці й коментарі та з'ясовано, як саме загальноправописні зміни впливають на унормування правничої мови.

РОЗДІЛ 2. ТИПОЛОГІЯ МОВНИХ ПОРУШЕНЬ У ПРАВНИЧИХ ТЕКСТАХ

2.1. Мовний коментар до Конституції України

У 2025 році у видавничому домі «Право» (м. Харків) з'явилася праця «Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів». Це ґрунтовне дослідження українських мовознавців, покликане проаналізувати стан дотримання мовних норм у тексті Конституції України та запропонувати нормативні варіанти редагування відхилень.

Важливість цієї праці зумовлена насамперед тим, що Основний Закон держави перебуває в нерозривному зв'язку з усіма іншими текстами офіційно-ділового стилю, а отже, має безпосередній вплив на формування мовної практики та поширення нормативних або ненормативних явищ.

Укладачами видання стали доктор юридичних наук С. Головатий, а також професори С. Сидоренко та І. Савченко. Для С. Головатого це не перше дослідження мови правничого дискурсу. У минулому суддя Конституційного Суду України, а нині правник-науковець, він є автором праці «Щодо мови правничої: студії, зібране, словники, документи», у якій розглядає процеси творення, відновлення та почасти калькування правничої лексики й граматичних моделей в українських текстах офіційно-ділового стилю [Головатий 2024, с.2-3].

Як зазначає дослідник, значна кількість слів нашої мови, серед яких до прикладу, «правовий»/«верховенство права» (еквівалент до англomовного «the rule of law», є калькою з російської і поряд з цим доволі некоректним перекладом з англійської. І це лише приклад. Саме такі приклади і таке застосування часто спотворюють дійсну сутність та зміст відповідних позначуваних понять [У Львівському національному університеті 2026]. Усвідомлення цієї проблеми спонукало його до системного дослідження правничої термінології та роботи над відповідними науковими виданнями.

Цей досвід свідчить про широку наукову базу та ґрунтовну експертизу, яку С. Головатий реалізував, зокрема й у праці «Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів».

Водночас важливим чинником, що підсилює правничий аспект дослідження, є аспект мовознавчий. Однією з авторок редакторських коментарів стала докторка філологічних наук К. Городенська, яка вже понад 50 років працює в галузі мовознавства. Серед напрямів її наукової діяльності – морфологія та словотвір, що є особливо важливими для аналізу порушень граматичних норм.

Проблематику словотвору також досліджує кандидатка філологічних наук Л. Колібаба. Її наукова експертиза охоплює, зокрема, творення віддієслівних іменників – явище, труднощі з яким виходять далеко за межі правничого й, ба більше, офіційно-ділового дискурсу.

Разом із колегами проблематику словотвору, а також інші граматичні процеси досліджує докторка філологічних наук В. Фурса. Вагомим складником її наукового доробку є спільна з Л. Колібабою праця «Словник дієслівного керування».

Звернення до цього видання є цілком закономірним, адже це перший словник дієслівного керування в історії української граматичної лексикографії. Його поява засвідчує високий рівень наукової розробки проблеми та має важливе значення для унормування граматичних конструкцій, зокрема в офіційно-діловому мовленні [Колібаба, Фурса 2016, с. 1-10].

Саме тому напрацювання дослідниці, відображені також на сторінках праці «Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів», надають цьому виданню додаткової наукової ваги та практичної цінності.

Своє дослідження тексту я розпочала з уважного опрацювання та збирання матеріалу для подальшого статистичного аналізу. Окреслення цих даних є визначальним для розуміння процесів, що нині характеризують офіційно-діловий дискурс і водночас відображають загальну мовну практику.

Кількісні показники в цьому контексті є особливо важливими, адже дають змогу виявити найпоширеніші типи порушень, локалізувати їх у тексті та визначити пріоритетні напрями їх подальшого усунення.

Основою мого аналізу стали 161 стаття Конституції України, у текстах яких було виявлено 484 порушення мовних норм. Усі зафіксовані випадки було розподілено на п'ять основних типів: граматичні, лексичні, синкретичні лексико-граматичні, стилістичні та орфографічні.

Показник у 484 порушення охоплює як унікальні випадки, так і повторювані, що дає змогу оцінити не лише різноманітність, а й частотність мовних відхилень. Найчисельнішою групою виявилися граматичні порушення – у тексті Конституції України їх зафіксовано 169.

Це свідчить про значну поширеність моделей, що сформувалися під впливом російської мови. Хоча кількість таких конструкцій, зрештою, є обмеженою, їхня повторюваність зумовлює домінування саме цього типу порушень у тексті.

Далі за чисельністю представлено групу синкретичних лексико-граматичних порушень – 147 випадків. Йдеться про поєднання відхилень не лише на рівні лексеми, а і її граматичної форми. Визначальним чинником у цьому прикладі є домінування російських граматичних моделей, що, вкотре, зумовлює системний характер таких порушень.

Незначно менше – 133 випадки – становлять лексичні порушення, серед яких зафіксовано найбільшу кількість унікальних прикладів. Кальки з російської мови залишаються однією з найгостріших проблем сучасної української мови в усіх її функціональних стилях. Водночас для текстів офіційно-ділового стилю та правничого дискурсу, що розвивається в його межах, особливо показовим є сам механізм калькування: замість безпосереднього засвоєння лексики з мови-джерела (передусім англійської) відбувається вторинне запозичення через російську мову, що створює невластиві для української мови форми.

Найменше порушень зафіксовано в галузі стилістики – 23 випадки – та ортографії – 12. На нашу думку, це зумовлено тим, що незалежно від мови

документа, його створено в межах функціонального стилю, а отже – з дотриманням загальноприйнятих норм функціонального стилю та тогочасного правопису.

Стилістичні порушення в тексті Конституції України, відповідно, мають переважно лексико-стилістичний характер і пов'язані насамперед із вибором мовних засобів. Орфографічні – з нормами правопису, що був чинним у період її ухвалення.

Далі розглянемо типологію виявлених порушень детальніше, зосередивши увагу на їхніх різновидах, нормативних варіантах редагування та поширенні в інших текстах правничого (у вузькому розумінні) й офіційно-ділового (у ширшому) дискурсу. На основі проведеного аналізу буде сформульовано узагальнені висновки та окреслено значення дослідження для сучасної мовної практики – у межах обраного функціонального стилю й щоденної мовної практики.

Цей та подальші пункти практичної частини створено на ґрунті роботи з текстом Конституції України, напрацюваннями мовознавців у праці «Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів», а також іншими джерелами правничого дискурсу.

2.2. Типологія порушень літературної норми в Конституції України та інших правничих текстах

Назагал порушення літературної норми можна класифікувати в найрізноманітніших вимірах: від базових і класичних до новітніх і редакторських. Однак, спираючись на опрацювання теоретичних джерел, тексту Конституції України та висунуті попередні припущення, видається доцільним звернутися до усталеної в теоретичній частині класифікації порушень літературної норми за рівнями мовної системи.

Такий вибір обґрунтовано, зокрема, тим, що анормативи, які трапляються в текстах правничого дискурсу, мають значно глибшу й системну природу – це

вкорінені шаблони, до яких необхідно застосовувати не лише редакторський, а й власне мовознавчий підхід. Адже кожен із них – не випадкова помилка, а наслідок багаторічної русифікації та поступового стирання уявлень про автентичність української мови в межах офіційно-ділового стилю.

Крім того, значна частина таких порушень функціонує не ізольовано, а як елементи цілих мовних моделей, що роками закріплювалися в офіційно-діловому дискурсі через шаблонність документів, постійне цитування правничих текстів і, зрештою, через їхню зафіксованість у Конституції України. Саме тому важливо не лише констатувати наявність анормативів, а й простежити механізми їхнього поширення та закріплення.

Тож у практичній частині роботи порушення літературної норми буде розподілено на граматичні (морфологічні та словотвірні), лексичні, синкретичні (лексико-граматичні), орфографічні та стилістичні. Варто відзначити, що орфоепічні та акцентуаційні порушення є нерелевантними для друкованого тексту, а графічні, синтаксичні та пунктуаційні – не траплялися в проаналізованих уривках. Завдяки цьому вдасться простежити їхню частотність, механізми функціонування та ланцюжок закріплення й поширення в сучасному правничому дискурсі. Крім того, буде показано, як анормативи функціонують у сучасних правничих текстах, а також запропоновано комплексне редагування відповідно до сучасних норм української літературної мови та української мовної традиції.

2.2.1. Граматичні порушення літературної норми

Працюючи над класифікацією порушень та формуванням статистичної бази, доцільно звернутися до питання критеріїв їх розмежування. Так, М. Пентилюк поділяє мовні порушення на змістові, лексичні та граматичні, причому останні, своєю чергою, диференціює за характером процесу, у якому допущено відхилення, – на морфологічні та словотвірні [Довбенко 2021, с.22].

Глибше зрозуміти таку класифікацію дає змогу підхід Т. Бондаренко. Дослідниця пропонує не об'єднувати помилки в узагальнені категорії (зокрема граматичні), а розглядати їх відповідно до рівнів мовної системи [Бондаренко 2003]. Морфологічні помилки вона визначає як аномативи, що порушують правила вираження принаймні однієї з граматичних категорій, зокрема: роду, числа, відмінка, ступеня порівняння, особи, часу, способу, стану, виду [Бондаренко 2003, с.14]. Словотвірні ж – це помилки, пов'язані з використанням нетипових для української мови словотвірних засобів чи порушення норм їхнього поєднання. [Загальна класифікація мовних помилок 2025].

Як було зазначено в теоретичній частині роботи, у цьому дослідженні використано узагальнену класифікацію: поняття «граматичне порушення» – у широкому значенні та розмежування «морфологічне / словотвірне» – у вузькому.

Кропітка робота з текстом Конституції України, а також із працею «Мовний коментар до Конституції України» засвідчила, що граматичні порушення є найчисельнішими серед мовних відхилень офіційно-ділового стилю. У межах дослідження було виявлено 169 неповторюваних, тобто унікальних, виключно граматичних помилок у 161 статті Конституції України.

Отримані дані дають змогу зробити висновок про те, що практично кожна стаття містить щонайменше одне граматичне порушення, а отже – щонайменше одну структуру, кальковану з російської мови.

Водночас специфічний характер граматичних порушень є безпосереднім наслідком їхньої природи. На відміну від лексичних помилок, які здебільшого є унікальними, частка таких серед граматичних є вкрай незначною. Це зумовлено тим, що йдеться не про окрему лексему, а про відтворення певної морфологічної чи словотвірної моделі. Відповідно, одна й та сама помилкова структура може багаторазово повторюватися в різних контекстах.

Так, серед 169 зафіксованих граматичних порушень лише 3 становлять унікальні випадки, тобто окремі моделі неправильного творення форми чи похідного слова. Отже, у межах граматичних порушень у тексті Конституції

України виокремлено такі основні типи [Мовний коментар до Конституції України 2025, с. 18, 25, 46]:

1. Пасивні синтаксичні конструкції з дієслівним присудком, вираженим формою теперішнього часу недоконаного виду з постфіксом -ся (морфологічні порушення);
2. Пасивні синтаксичні конструкції з присудком, вираженим пасивним дієприкметником (морфологічні порушення);
3. Порушення у творенні віддієслівних іменників (словотвірні порушення).

Важливо відзначити, що попри синтаксичну природу окремих із наведених конструкцій, їх розглянуто в межах морфологічних порушень, оскільки визначальним є граматичне вираження присудка. Далі буде детально розглянуто причини виникнення виявлених порушень та запропоновано нормативні варіанти їх редагування. Окрему увагу буде приділено результатам дослідження поширення цих помилок у новітніх текстах правничого та, ширше, офіційно-ділового дискурсу.

Найчастіше в тексті Конституції України трапляється ненормативне вживання пасивних синтаксичних конструкцій із дієслівним присудком, вираженим формою теперішнього часу недоконаного виду з постфіксом -ся. Такі випадки становлять морфологічне порушення, пов'язане з неправильним творенням і вживанням стану дієслова.

Їхнє походження зумовлене калькуванням шаблонних конструкцій російської мови, зокрема офіційно-ділового стилю. Водночас такі моделі не є питомими для української мови з кількох причин. По-перше, українська мова надає перевагу активним конструкціям, у яких підмет виступає суб'єктом дії, а не її об'єктом. По-друге, в діяхронійному аспекті дієслова з постфіксом -ся мають усталене значення, пов'язане зі зворотністю дії, тобто спрямованістю її на самого виконавця (порівняймо: я миюся – «я мию себе»).

Натомість у правничих текстах цей формант використовують для передавання пасивного значення, що суперечить внутрішнім закономірностям української мови. Розглянемо конкретні приклади таких порушень.

У статті 4 Конституції України зазначено: «Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом» [Конституція України 2021, с.7]. Це пасивна конструкція, у якій підмет подають як об'єкт, а не суб'єкт дії. Натомість нормативною для української мови є активна модель: Підстави набуття і припинення громадянства України визначає закон.

Походження такої конструкції можна пояснити впливом російської мови. Порівняймо наведений уривок Конституції України з відповідним положенням, зокрема статтею 6 Конституції російської федерації: «Гражданство Российской Федерации приобретается и прекращается в соответствии с федеральным законом» [Конституция Российской Федерации 1993]. У цьому випадку спостерігаємо аналогічну пасивну модель, яку було механічно перенесено в український текст.

У статті 131 Конституції України зазначено: «Незалежність адвокатури гарантується» [Конституція України 2021, с.193] На перший погляд, у цій конструкції відсутній виконавець дії, що може створювати враження її нормативності. Однак така модель є типовою передусім для російської мови.

Показово, що в Конституції російської федерації незалежність адвокатам не гарантують. Однак аналогічні конструкції, звісно ж, функціонують у російському правничому дискурсі. Так, у статті 18 Федерального закону російської федерації «Про адвокатську діяльність» зазначено: «Вмешательство в адвокатскую деятельность, осуществляемую в соответствии с законодательством, либо препятствование этой деятельности каким бы то ни было образом запрещаются» [Федеральный закон 2002].

Натомість в українській мові постфікс -ся історично пов'язаний із значенням зворотності дії, тобто її спрямованістю на самого виконавця. У наведеному ж прикладі «незалежність» не може виступати суб'єктом дії – вона не здатна «гарантувати сама себе». Отже, така форма є штучною і зумовлена

калькуванням. Нормативним у цьому випадку є використання безособової предикативної форми на -но: Незалежність адвокатури гарантовано.

Граматичні порушення значно складніше усунути на рівні кодифікованих документів, зокрема правопису. Про окреме ж унормування в межах офіційно-ділового стилю наразі взагалі не йдеться. Саме тому не дивно, що пасивні синтаксичні конструкції з дієслівним присудком, вираженим формою теперішнього часу недоконаного виду з постфіксом -ся, набули характеру шаблону, який продовжує функціонувати в сучасному правничому дискурсі.

Показовим є приклад із сучасної документної практики. У типовому шаблоні документа Медичних сил Збройних сил України – направленні військовослужбовця на лікування – у заголовковій частині вжито формулювання: «направляється військовослужбовець...».

Спираючись на здійснений аналіз, нормативним видається використання активної конструкції: Направляю військовослужбовця. Чому? Адже тут чітко виражено виконавця дії – начальника медичної служби, який і здійснює відповідне направлення.

Пасивні синтаксичні конструкції з присудком, вираженим пасивним дієприкметником, трапляються помітно рідше: 41 випадок порівняно зі 118 конструкціями на -ся. Це можна пояснити тим, що, на відміну від попереднього типу, такі формулювання мають виразно пасивний характер і мовці легко ідентифікують їх як моделі на зразок «кимось щось зроблено». Вони менш органічні для української мови і їх частіше одразу сприймають як ненормативні. Втім, повністю уникнути їх у правничих текстах і досі не вдалося.

У статті 9 Конституції України зазначено: «Чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [Конституція України 2021, с.13]. У підрядній частині речення чітко виражено виконавця дії – Верховну Раду України. Однак форма «надана» оформлює цей зв’язок як пасивний, що суперечить природним моделям української мови та зумовлено калькуванням.

Нормативним у цьому випадку є використання активної конструкції з відновленням суб'єктності виконавця дії: Чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, є частиною національного законодавства України.

У статті 15 Конституції України наведено дещо інший тип конструкції: «Цензура заборонена» [Конституція України 2021, с.19]. Відсутність виконавця дії може створювати хибне уявлення про доцільність уживання пасивної форми, яку, ймовірно, було скальковано з відповідного положення статті 29 Конституції російської федерації: «Цензура запрещена» [Конституція Російської Федерації 2002].

Водночас для дотримання норм української мови доцільним є використання безособової предикативної форми на -но, що дає змогу передати результат дії без указівки на виконавця: Цензуру заборонено.

Поширення цього помилкового шаблону в сучасній діловій мові засвідчує, зокрема, Указ Президента України № 294/2026 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 березня 2026 року “Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)”». У другому пункті документа зазначено: «Контроль за виконанням рішення Ради національної безпеки і оборони України, введеного в дію цим Указом, покласти на Секретаря Ради національної безпеки і оборони України» [Указ Президента № 294/2026].

У цьому фрагменті ми спостерігаємо пасивну дієприкметникову конструкцію «введеного в дію», що є калькованою моделлю.

З огляду на попередній аналіз доцільним є редагування цього фрагмента шляхом відновлення активної конструкції: Контроль за виконанням рішення Ради національної безпеки і оборони України, якому надав чинності цей Указ, покласти на Секретаря Ради національної безпеки і оборони України.

Порушення у творенні віддієслівних іменників є найменш чисельними за повторюваністю на сторінках Конституції України. Водночас це один із найпоширеніших типів порушень поза межами офіційно-ділового стилю. На

відміну від калькованих пасивних конструкцій, що функціонують як шаблони правничого дискурсу, віддієслівні іменники з порушеннями стали частиною активного вжитку в усіх функціональних стилях.

Розглянемо приклад. У статті 43 Конституції України зазначено: «Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб» [Конституція України 2021, с.47].

На перший погляд, цей фрагмент є нормативним. Однак порушення виявляємо на рівні словотвору. Іменник «підготовка» утворено за допомогою суфікса -к-, який у цьому випадку передає значення тривалого процесу дії. Така модель є непродуктивною для української мови, у якій нормативною є форма із суфіксом -ння. буденний приклад: творити – творення, говорити – говоріння.

Отже, правильним є такий словотвірний ланцюжок: готувати – готування – підготування. Відповідно, фрагмент слід подати так: Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізує програми професійно-технічного навчання, готування й перепідготування кадрів відповідно до суспільних потреб.

Окрім лексеми «підготовка», що повторюється в тексті кілька разів, у тексті Конституції України також активно функціонує ненормативна форма «оцінка» замість «оцінювання» [Мовний коментар до Конституції України 2025, с.1-252].

Активне використання форм, утворених за порушенням словотвірним ланцюжком, простежується і в сучасних документах правничого дискурсу, зокрема в тексті Розпорядження Президента України № 13/2026-рп: «... щодо укладення Угоди про грант Цільового фонду багатьох донорів з підтримки, відновлення, відбудови та реформування України» [Указ Президента № 13/2026].

З огляду на наведене вище, доцільним є таке редагування: ... щодо укладення Угоди про грант Цільового фонду багатьох донорів з підтримування, відновлення, відбудови та реформування України.

Показово, що інші віддієслівні іменники в цьому фрагменті утворено за нормативною моделлю, що лише підсилює контраст із формою «підтримка».

Унікальність словотвірних порушень такого типу полягає в їх багатогранності, що значно виходить за межі офіційно-ділового дискурсу. Водночас їх фіксація саме в правничих текстах є важливим аргументом для подальшого доведення калькованого характеру та хибності цієї словотвірної моделі. Простежити вкорінення цього явища можна на зламі епох – у 20–30-х роках ХХ століття.

На сторінках «Російсько-українського академічного словника» за редакцією мовознавця Агатангела Кримського подано перекладну модель: підготовка (подготавливание) – готування (підготування) [Кримський, Єфремов 1924 ,с. 1062]. Це засвідчує характерну для української мови словотвірну норму із суфіксом -ння, причому навіть без подання варіанта «підготовка».

Однак унаслідок русифікаційних процесів, пов'язаних із реформою правопису 1933 року, зміни торкнулися і словотвору. Зокрема, у хроніках тогочасних мовознавчих установ зафіксовано доповідь Г. Сабалдири, у якій зазначено, що «боротьба проти слів на -ка, -ча жін. роду з значенням процесу становить собою фальшування української мови і націоналістичне відкидання тих явищ її, що фактично є в ній і були» [Хроніка НДІМ 1933–1934 pp].

Отже, аналіз граматичних помилок у тексті Конституції України, їх редагування, створення статистичної бази, а також простеження відтворення неправильних моделей у сучасних текстах офіційно-ділового, зокрема правничого дискурсу, та пропозиції їх редагування дають підстави для кількох узагальнень.

По-перше, граматичні порушення є найпоширенішим і найбільш відтворюваним типом відхилень від літературної норми. Попри обмежену кількість моделей, їх постійно повторюють, забезпечуючи безперервне

функціонування далеко за межами одного дискурсу чи тексту Конституції України, що підтверджують приклади з сучасних офіційно-ділових документів.

По-друге, граматичні помилки стають основою численних шаблонів, які охоплюють документи різних рівнів – від найнижчих до найвищих, – і саме це гарантує їх стійкість і поширення.

По-третє, значна частина таких порушень, на перший погляд, видається нормативною мовцям без філологічної підготовки, що сприяє їх стихійному й неконтрольованому поширенню.

По-четверте, найменш чисельними в тексті Конституції України є словотвірні порушення, однак поза його межами вони значно більш поширені. Це зумовлено тим, що йдеться не лише про термінологію, а про словотвір загальноновживаних одиниць, які активно функціонують у різних стилях мовлення.

По-п'яте, значна частина граматичних, зокрема словотвірних, порушень має історичне підґрунтя і сягає періоду русифікації 1930-х років, що вплинула як на правопис, так і на словотвірні моделі української мови.

По-шосте, аналіз сучасних документів, зокрема указів Президента України та матеріалів Збройних сил України, підтверджує активне використання цих моделей у поточній офіційно-діловій і, зокрема, правничій практиці й відкриває можливості для їх цілеспрямованого редагування.

По-сьоме, пропозиції редагування, сформовані на основі дослідження та аналізу тексту Конституції України і праці «Мовний коментар до Конституції України», підтверджують наявність належного наукового обґрунтування та можливість системного редагування текстів незалежно від конкретних калькованих порушень, а також створення кодифікованої норми.

Отже, граматичні порушення не лише є в тексті Конституції України, а й формують стійкі мовні моделі сучасного офіційно-ділового дискурсу, які потребують системного перегляду й унормування незалежно від їх закріплення на сторінках Основного Закону країни.

2.2.2. Лексичні порушення літературної норми

Поняття лексичних порушень літературної норми є усталеною частиною більшості класифікацій. Зокрема, підходи науковців М. Пентилюк і Т. Бондаренко збігаються в аспекті виокремлення лексичних порушень. М. Пентилюк визначає лексичні помилки як один із трьох основних типів у межах своєї ширшої класифікації [Довбенко 2021, с.22], тоді як Т. Бондаренко також розглядає їх відповідно до рівнів мовної системи [Бондаренко 2003].

До лексичних порушень літературної норми належать: лексеми у невласивому їм значенні; плеоназми; помилки, зумовлені нерозрізненням значень паронімів та сплутуванням семантики міжмовних омонімів; інтерференци і росіянізми [Бондаренко 2003, с.10].

У тексті Конституції України було виявлено 133 лексичні порушення. Із них 78 є унікальними, тобто такими, що не повторюються в інших статтях. Такий показник є закономірним, адже, на відміну від граматичних, лексичні порушення мають значно ширший спектр унікальності: їхня сутність полягає не у відтворенні певної моделі, а в конкретній лексемі.

Повторюваними є 55 випадків, що свідчить про активне функціонування окремих лексем, які замість безпосереднього запозичення з мови-джерела або добору відповідників у межах української мови були скальковані з російської.

Далі розглянемо приклади лексичних порушень, запропонуємо варіанти їх редагування та простежимо частотність їх поширення в сучасних текстах правничого дискурсу.

У тексті Конституції України дев'ять разів зафіксовано невласиве вживання дієслова «здійснювати», зокрема в словосполученнях «здійснювати повноваження» та «здійснювати правосуддя». Такі лексичні поєднання є нормативними для російської мови, однак є калькованими – для української. Спробуймо розглянути це явище докладніше.

Передусім варто окреслити значення дієслова «здійснювати» в українській мові. За «Тлумачним словником української мови», здійснювати означає «запроваджувати, втілювати в життя, робити що-небудь дійсним, реальним»

[Здійснювати]. Серед типових прикладів уживання: здійснити задум, здійснити мрію, здійснити бажання. Кожне з цих словосполучень можна замінити синонімічним без зміни значення: втілити задум, втілити мрію, втілити бажання.

Водночас російський відповідник «осуществлять» має ширший спектр значень і вживання. За «Великим тлумачним словником російської мови», осуществлять – це «выполняют, совершают что-либо задуманное или желаемое, приводит в исполнение, воплощают в жизнь» [Осуществляют]. Саме тому це дієслово в російській мові легко поєднати як з іменником «мечта» (укр. мрія), так і з «полномочия» (укр. повноваження). Більше того, в межах офіційно-ділового стилю воно часто виконує універсальну функцію, за відсутності інших дієслів.

Натомість в українській мові словосполучення «здійснювати повноваження» та «здійснювати правосуддя» є очевидними кальками, у яких дієслово «здійснювати» витісняє питомі українські відповідники. Розгляньмо приклади.

У статті 112 Конституції України зазначено: «Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження...» [Конституція України 2021, с.143]. Кальковане словосполучення «здійснювати повноваження» доцільно замінити нормативним: виконувати повноваження, що відповідає як традиції правничого дискурсу, так і значенню дієслова.

У статті 124 Конституції України закріплено: «Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних» [Конституція України 2021, с.194]. З урахуванням значення дієслова «здійснювати» стає очевидно, що в цьому контексті воно не утворює природного поєднання з іменником «правосуддя». Така конструкція виникла внаслідок калькування. Натомість нормативним є використання сполуки чинити правосуддя, що відповідає як традиції правничого дискурсу, так і значенню дієслова.

Показово, що «Російсько-український словник» за редакцією Агатангела Кримського подає до слова «правосудие» відповідник із дієслівною основою

«чинити» – «чинити суд правий» [Кримський, Єфремов 1924 ,с. 1762] – що додатково підтверджує нормативність такої моделі.

Попри значну увагу мовознавців до калькованого вживання дієслова «здійснювати» у низці конструкцій, ця проблема залишається актуальною і нині. Показовими є як випадки унікальних порушень, так і прямі посилення на Конституцію України як джерело цих моделей.

Так, в оригінальному тексті Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) зазначено: «гарантії незалежності суддів є невід’ємним елементом їх статусу, поширюються на всіх суддів України та є необхідною умовою здійснення правосуддя неупередженим» [Рішення Конституційного Суду України № в004п710-20]. Цей фрагмент доцільно подати так: гарантії незалежності суддів є невід’ємним елементом їх статусу, поширюються на всіх суддів України та є необхідною умовою чинення правосуддя неупередженим.

Натомість у Рішенні Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Товариства з обмеженою відповідальністю «Рейнір Бізнес Груп» помилку відтворено через пряме посилення на Конституцію України: «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження в установлених Конституцією України межах і відповідно до законів України (стаття 6)» [Рішення Конституційного Суду України № в006п710-25].

Цей приклад безпосередньо підтверджує, що закріплення калькованих моделей саме в тексті Конституції України виступає потужним механізмом їх подальшого поширення в правничому дискурсі.

У статтях Конституції України в різних конфігураціях 8 разів зафіксовано ненормативне вживання лексеми «приймати», найчастіше – у сполучі з іменником «рішення». Таке словосполучення є типовим для російської мови – «принимать решение» – зі значенням «решити; прийти к какому-либо выводу».

Дієслово «приймають» у російській мові має розгалужену семантику і фактично покриває широкий спектр дій, для яких не завжди існують окремі відповідники.

Натомість в українській мові дієслово «приймати», за «Тлумачним словником української мови», означає: «брати до рук, на плечі тощо»; «погоджуватися з чим-небудь»; «брати на себе обов'язок дотримуватися чогось» [Приймати]. Відповідно, нормативними є сполуки на зразок: приймати подарунок, приймати думку, приймати присягу. У жодному з цих значень не закладено семантики ухвалення рішення.

Отже, словосполучення «приймати рішення» є калькованим і не відповідає внутрішнім закономірностям української мови. До русифікаційних процесів 1930-х років у правничому дискурсі функціонували інші, питомі відповідники. Так, «Російсько-український фразеологічний словник» В. Підмогильного та Є. Плужника подає такий ланцюжок значень: «принять решение – ухвалити, постановити що, про що» [Підмогильний, Плужник 1928 ,с. 67] ..

У статті 118 Конституції України зазначено: «Голови місцевих державних адміністрацій при здійсненні своїх повноважень відповідальні перед Президентом України...» [Конституція України 2021, с.150]. У контекстах такого типу кальковану модель «приймати рішення» слід послідовно замінювати на нормативну – «ухвалювати рішення», що відповідає як традиції правничого дискурсу, так і значенню дієслова.

Сучасний правничий дискурс не зміг упоратися з укоріненням калькованої лексики. Так, в Указі Президента України № 110/2026 «Про внесення змін до Указу Президента України від 27 березня 2001 року № 215/2001 “Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України»”» зазначено: «...виклавши Порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень у новій редакції, що додається» [Указ Президента № 110/2026].

Цей фрагмент доцільно подати у такій редакції: ...виклавши Порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання ухвалених рішень у новій редакції, що додається.

Класичним прикладом перетворення кальки на шаблон є словосполучення «нормативно-правові акти». Воно неодноразово зафіксовано в тексті Конституції України, що додатково закріплює за ним статус стандарту, якого насправді воно не має.

Цей випадок є одним із найпоказовіших серед лексичних порушень, адже йдеться не лише про кальку, а й про плеоназм.

Калькованим компонентом є прикметник «правовий», що відповідає російському «правовой». Детальніше його функціонування ми розглянемо далі. У цьому ж контексті важливо зосередитися на семантичній надлишковості конструкції. У сполучі «нормативно-правові» компонент «правові» дублює значення «нормативні», адже обидва вказують на відповідність актів установленим нормам і приписам. Відповідно, один із них є зайвим.

Розглянемо приклад. У статті 135 Конституції України зазначено: «Нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим та рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим не можуть суперечити Конституції...» [Конституція України 2021, с.180]. У цьому випадку доцільним є використання словосполучення «нормативні акти», що відповідає як традиції правничого дискурсу, так і значенню дієслова.

Закріплення цієї моделі в тексті Конституції України зумовило її активне відтворення в сучасному правничому дискурсі. Так, на офіційному сайті Державної регуляторної служби України функціонує розділ «Нормативно-правові акти» [Нормативно-правові акти]. З огляду на наведений аналіз, цю назву доцільно подати у формі «Нормативні акти».

Наостанок варто звернутися до одного з найскладніших пластів лексичних порушень – розрізнення прикметників «правовий» і «правний». У статті 1 Конституції України закріплено: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [Конституція України 2021, с.4]. Натомість автори праці «Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів» пропонують редагування: «Україна є суверенна і незалежна,

демократична, соціальна, правна держава» [Мовний коментар до Конституції України 2021, с.16].

Попри наукове обґрунтування, словосполучення «правна держава» досі не функціонує в сучасному офіційно-діловому дискурсі. На відміну від інших порушень, які поступово входять у поле редакторської практики, цей випадок залишається маргіналізованим. Причини цього очевидні. По-перше, обмежене поле вживання самого терміна: поза прямим цитуванням Конституції конструкція «правна держава» майже не з'являється. По-друге, визначальним чинником є саме текст Конституції, який закріплює іншу модель і тим самим блокує її перегляд.

Водночас розрізнення цих прикметників є принциповим. За поясненням професора О. Пономарева, прикметник «правний» означає «законно обґрунтований, такий, що спирається на закон» (порівняймо: правні підстави). Натомість «правовий» – це «такий, що стосується права» (наприклад: правова нерівність) [Пономарів О. Коли «ко» доречне? 2016]. Отже, у контексті держави, що ґрунтується на законі, доцільним є саме прикметник «правний» – правна держава.

Форма «правова держава», закріплена в Конституції України, є результатом калькування російського словосполучення «правовое государство». Водночас прикметник «правовий» значно поширився в українській мові у невластивому значенні. Причина цього – мовна політика 1930-х років.

Так, у «Російсько-українському словнику» за редакцією Агатангела Кримського подано відповідність: «правовой – правний» [Кримський, Єфремов 1924 ,с. 1761] . Це засвідчує питомість саме цієї моделі. Однак після згортання норм правопису 1928 року в словниках прикметник «правний» почали маркувати як обмежений у вживанні, тоді як «правовий» поступово витіснив його з основних позицій. Така зміна була зумовлена ідеологічною потребою уніфікувати мовні моделі з російською.

Як уже зазначалося, словосполучення «правова держава» функціонує передусім як елемент тексту Конституції України, і саме посилання на Основний Закон забезпечує його подальше відтворення.

Таким чином, ідеться не лише про окрему лексичну неточність, а про системне закріплення калькованої моделі, що впливає на концептуальне осмислення держави в правничому дискурсі. Автентичний словотвірний і семантичний ряд «право – правничий – правний» витіснено широким уживанням прикметника «правовий» у невластивому значенні. Відновлення цього розрізнення є необхідною умовою для повернення внутрішньої логіки української мовної системи.

Отже, по-перше, лексичних порушень у тексті Конституції України зафіксовано менше, ніж граматичних, однак серед них значно більше унікальних випадків. Це зумовлено тим, що йдеться про помилки на рівні цілої лексики – повноцінні кальки, а не про відтворення окремих словотвірних чи морфологічних моделей.

По-друге, серед повторюваних лексем найчастотнішими є ті, що входять до складу найбільш уживаних словосполучень офіційно-ділового дискурсу. Переважна більшість із них є кальками відповідних конструкцій російської мови.

По-третє, саме ці словосполучення залишаються надзвичайно поширеними в сучасному правничому дискурсі української мови. Визначальним чинником цього є їх закріплення в тексті Конституції України.

По-четверте, у діяхронійному аспекті однією з ключових причин поширення калькованих конструкцій замість питомих українських відповідників є русифікація мовної норми у XX столітті. Майже кожному такому порушенню відповідає автентична українська альтернатива, однак унаслідок мовної політики її було витіснено, що суттєво ускладнює повернення цих форм у сучасне вживання.

По-п'яте, подолання лексичних порушень, з одного боку, видається простішим, ніж граматичних, оскільки не потребує перебудови цілих моделей. Водночас у випадку стійких шаблонів, закріплених в офіційно-діловому

дискурсі, вирішальним є не лише їх фіксація та усвідомлення, а й фактор їх нормативного закріплення, передусім у Конституції України.

По-шосте, окремі лексичні порушення, як-от словосполучення «правова держава», функціонують передусім завдяки постійному відсиланню до тексту Конституції України. У цьому випадку відсутність змін на рівні Основного Закону фактично блокує зміни в ширшому мовному вжитку.

По-сьоме, прикметник «правовий» і надалі активно поширює невласливе йому значення в різних словосполученнях. Його послідовна заміна на «правний» у тих контекстах, де це семантично виправдано, є необхідною умовою для поступового відновлення нормативної моделі й формування підґрунтя для можливих змін на рівні Конституції України.

2.2.3. Синкретичні лексико-морфологічні порушення літературної норми

Усталені класифікації порушень літературної норми зрідка виокремлюють змішані типи помилок. Однак у класифікації Т. Бондаренко місце для таких порушень відведено. Дослідниця подає їх як «синкретичні», тобто такі «анормативи», для яких характерним є безпосередній синтез ознак порушень мовних норм (при цьому різних) в одній ненормативній одиниці [Бондаренко 2003]. Серед них вона виокремлює лексико-морфологічні помилки як такі, що виникають у межах словосполук і поєднують у собі одночасно ненормативне вживання лексеми та невласливу їй морфологічну форму [Бондаренко 2003]. Йдеться про випадки, у яких лексему вжито в невласливому значенні або сполучуваності, а також подано у формі, що суперечить закономірностям української мови. У таких конструкціях помилка не локалізується на одному рівні, а охоплює і лексичний, і морфологічний аспекти.

Прикладом такого лексико-морфологічного порушення може слугувати сполука «двері відкриваються о 18:00». По-перше, для української мови характерним є вживання дієслова «відчиняти» щодо дверей та подібних за функціональним значенням лексем. По-друге, дієслова з постфіксом -ся

передають зворотність дії для її виконавця, однак двері не можуть ним бути. Отже, у цьому випадку необхідно змінити і лексему, і її морфологічну форму. Нормативними варіантами є: «двері буде відчинено о 18:00», «двері відчиняють о 18:00» або «відчинення дверей о 18:00».

Такі випадки ми класифікуємо як лексико-морфологічні порушення й пропонуємо їх редагування через одночасну зміну лексеми та її морфологічного оформлення. У тексті Конституції України було виокремлено 147 лексико-морфологічних порушень – менше, ніж суто граматичних (зокрема морфологічних), і більше, ніж власне лексичних. Крім того, для них характерна значна частка повторюваних помилок одного специфічного типу: коли одну й ту саму лексему пристосовують до різних контекстів за зразком російської мови, ігноруючи те, що в українській мові для цього існують інші, точніші відповідники, ще й оформлюють їх у невластивій морфологічній формі.

Це свідчить про те, що на лексичному рівні тривале плекання наративу «одного народу» мало колосальний негативний вплив на розвиток власне української ділової лексики. Значну кількість назв на позначення різних дій було витіснено, натомість їх замінено універсальними лексемами – за аналогією до російської мови, у якій часто просто немає відповідників для точнішого розрізнення дій. Унаслідок цього українську систему не лише збіднено, а й спотворено її природну диференційованість.

Водночас за цими лексемами закріпили невластиві українській мові морфологічні форми, що ще більше укорінило помилки, зробило їх малопомітними та значно ускладнило їх редагування.

Далі розглянемо приклади таких порушень, простежимо частотність їх повторення, запропонуємо варіанти редагування та проаналізуємо їх поширення в сучасному офіційно-діловому, зокрема правничому, дискурсі.

Найчастіше, а саме 22 рази, серед лексико-морфологічних порушень повторюється неправильне вживання словосполучень зі словом «передбачати». Щоб зрозуміти суть таких помилок, варто розглянути кожну з них окремо й детально охарактеризувати лексичну та морфологічну невідповідність.

Почнімо зі статті 17 Конституції України, у якій зазначено: «На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом» [Конституція України 2021, с.21]. Словосполучення «передбачених законом» є калькою з російського «предусмотренных законом», що трапляється, зокрема, у статті 15 Конституції РФ: «Если международным договором Российской Федерации установлены иные правила, чем предусмотренные законом...» [Конституція Російської Федерації 2002].

З лексичного погляду тут постає вже знайома проблема розширення значення слова в мові-джерелі та витіснення українських відповідників. В українській мові дієслово передбачати означає «бачити, припускати що-небудь заздалегідь» [Передбачати]. Натомість російське предусмотреть тлумачать як «заранее усмотреть, учесть возможность чего-либо» [Предусмотреть]. Отже, у російській мовній моделі закон справді може щось «предусмотреть», себто врахувати можливість чогось, тоді як в українській він навряд чи може щось припустити наперед. У цьому випадку доцільно звернутися до дієслова визначати, адже закон установлює межі, правила чи порядок. Отже, лексично правильним варіантом буде: визначених законом.

Тепер тут чітко простежується і морфологічний бік порушення – пасивна конструкція. Закон є виконавцем дії, однак його усунуто з позиції підмета, натомість ужито пасивний дієприкметник. Для української мови така модель неприродна. Тому уривок доцільно подати так: На території України заборонено створення і функціонування будь-яких збройних формувань, що їх не визначив закон.

Ще одне поєднання бачимо у статті 32 Конституції України: «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України» [Конституція України 2021, с.36]. Вкотре на лексичному рівні стикаємося з тим, що Конституція України, закріплюючи норми у своєму тексті, не може поєднуватися з дієсловом, значення якого пов'язане з баченням або припущенням наперед. У цьому випадку точнішим

буде дієслово «установлювати». Саме такий варіант подають і творці праці «Мовний коментар до Конституції України», спираючись на правничу традицію [Мовний коментар до Конституції України 2025, с.55]. Із морфологічного погляду тут знову бачимо пасивний дієприкметниковий зворот за наявності чітко окресленого виконавця дії. Отже, нормативним варіантом буде: Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, що їх установила Конституція України. У сучасному правничому дискурсі кальковані сполучення зі словом «передбачати» досі доволі поширені. Почасти це зумовлено тим, що за цією лексею закріпилося невласне її значення. З іншого боку, майже завжди йдеться про той самий пасивний зворот, що став шаблоном офіційно-ділового стилю.

Так, у Рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 29 квітня 2026 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» зазначено: «забезпечити реалізацію і моніторинг ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), передбачених пунктом 2 цього рішення» [Указ Президента України № 352/2026].

З урахуванням переваг активної конструкції та заміни калькованої лексеми цей уривок доцільно подати так: забезпечити реалізацію і моніторинг ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), що їх визначив пункт 2 цього рішення.

Дієслово, що також потрапило в пастку некоректного вживання, – здійснювати. У тексті Конституції України трапляються численні словосполучення на кшталт «здійснюється призначення», «представництво здійснюється» та «здійснюється відбір». І кожне з них об'єднує спільний помилковий зразок.

З лексичного погляду варто почати з визначення значеннєвої парадигми цього слова. За Тлумачним словником української мови, здійснювати означає «запроваджувати, втілювати в життя, робити що-небудь дійсним, реальним»

[Здійснювати], а також виконувати певну роботу. У попередньому розділі ми вже стикалися з некоректним уживанням цієї лексеми як відповідника до російського «осуществляют», однак у наведених прикладах її семантика формально не суперечить змістові вислову. Помилка тут полягає в іншому – у лексичному плеоназмі, тобто в поєднанні слів, що дублюють значення одне одного.

Так, у сполучі «здійснюється призначення» фактично повторюється зміст самого дієслова призначати. Інакше кажучи, йдеться про конструкцію на зразок «виконується призначення», що є надлишковою. Для нормативного редагування достатньо усунути допоміжний компонент здійснювати, а разом із цим – виправити й морфологічну форму вислову [Мовний коментар до Конституції України 2025, с.211-212].

Як ми вже визначили, вживання пасивних синтаксичних конструкцій із дієслівним присудком, вираженим формою теперішнього часу недоконаного виду з постфіксом -ся, є морфологічним порушенням, пов'язаним із неправильним творенням і вживанням стану дієслова.

Вони є наслідком калькування шаблонних конструкцій російської мови, зокрема офіційно-ділового стилю, й не є питомими для української мови з кількох причин. По-перше, українська мова надає перевагу активним конструкціям, у яких підмет виступає суб'єктом дії, а не її об'єктом. По-друге, в діяхронійному аспекті дієслова з постфіксом -ся мають усталене значення, пов'язане зі зворотністю дії, тобто спрямованістю її на самого виконавця (порівняймо: я миюся – «я мию себе»).

Призначається – це дієслово на -ся, яке в цьому випадку не передає зворотності дії, а лише маскує пасивну конструкцію. Тож доречно перетворити вислів на активну форму. Наприклад, речення зі статті 128 Конституції України: «Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом» [Конституція України 2021, с.164] – нормативно було б подати так: На посаду судді призначають за конкурсом, крім випадків, що їх визначив закон.

Схожий випадок бачимо у статті 148 Конституції України: «Відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку» [Конституція України 2021, с.201]. Сполука «здійснюється відбір» так само дублює значення дієслова добирати або відбирати. З огляду на це текст мав би звучати так: Кандидатури на посаду судді Конституційного Суду України добирають на конкурсних засадах відповідно до порядку, що його визначив закон.

У статті 161 Конституції України зазначено: «Представництво в суді у провадженнях... здійснюється за правилами» [Конституція України 2021, с.219]. Тут ситуація дещо інша, адже словосполучення «здійснювати представництво» фактично означає діяти як представник. Тому нормативне редагування має усунути і плеоназм, і неприродну пасивність конструкції. Доцільно було б подати цей фрагмент так: У провадженнях, розпочатих до набуття чинності Законом України..., діють як представники в суді за відповідними правилами.

Сучасний правничий дискурс залишається плідним середовищем для поширення цього різновиду лексико-морфологічного порушення. У рішенні Верховної Ради України «Про затвердження Положення про порядок роботи з законопроектами та іншими документами, що вносяться Президентом України на розгляд Верховної Ради України» зазначено: «Оформлення та опрацювання цих пропозицій здійснюється в такому ж порядку, як і законопроектів законодавчої ініціативи Президента України» [Указ Президента України № 270/95-рп]. Тут дієслово здійснювати стає зайвим допоміжним елементом одразу для двох компонентів поширеного присудка – оформлення та опрацювання. Натомість природно було б сказати: Ці пропозиції оформлюють та опрацьовують у такому ж порядку, як і законопроекти законодавчої ініціативи Президента України.

На тлі цього лексико-морфологічного порушення ми бачимо ще одне підтвердження сили комбінованої помилки: створюючи неприродну конструкцію одразу на двох мовних рівнях, вона стає значно стійкішою до

редагування. Водночас кодифікованість офіційно-ділового стилю нерідко не послаблює такі моделі, а навпаки – поширює їх як норму.

Наостанок погляньмо на модель лексико-морфологічного порушення, що відрізняється від попередніх.

У статті 17 Конституції України зазначено: «На території України не допускається розташування іноземних військових баз» [Конституція України 2021, с.21]. Звернімо увагу на присудок «не допускається». З одного боку, маємо очевидну морфологічну помилку – уживання форми теперішнього часу недоконаного виду з постфіксом -ся. Однак виправити її простим перетворенням на активну конструкцію, як це було у випадку з суто морфологічними порушеннями, тут не вдасться.

Передусім це майже неможливо, адже виконавця дії, необхідного для творення активної конструкції, у реченні немає. По-друге, і безособова форма на -но – «допущено» – у цьому контексті також звучала б неприродно. Причина цього криється у двоїстій природі помилки, а саме в її лексичному аспекті.

Як зазначають мовознавці, зі значенням «не дозволено кому-небудь робити щось» в українській літературній мові вживають предикативну форму заборонено [Мовний коментар до Конституції України 2025, с.34-35]. Однак, створюючи конституційну норму нашвидкуруч за російським зразком, правники запозичили кальковану конструкцію, що трапляється, наприклад, у статті 34 Конституції російської федерації: «Не допускается экономическая деятельность, направленная на монополизацию и недобросовестную конкуренцию» [Конституция Российской Федерации 2002].

З огляду на природу цієї сполуки та наведені пояснення мовознавців, відповідний уривок Конституції України варто було б подати так: На території України заборонено розташовувати іноземні військові бази.

Оскільки форму «не допускається» закріплено в Конституції України, не дивно, що вона активно функціонує і в сучасних документах офіційно-ділового стилю. Так, Указ Президента України №397/2025 «Про внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби у

Збройних Силах України» засвідчує: «Не допускається призначення, у тому числі в період дії воєнного стану, осіб, які мають зазначену в підпункті 7 пункту 50 цього Положення вищу освіту» [Указ Президента України №397/2025].

І тут кальковану та морфологічно неприродну конструкцію варто було б замінити. Нормативно цей уривок звучав би так: Заборонено призначати, у тому числі в період дії воєнного стану, осіб, які мають зазначену в підпункті 7 пункту 50 цього Положення вищу освіту.

Отже, робота з лексико-морфологічними порушеннями Конституції України дала змогу сформулювати низку підсумкових висновків.

По-перше, вона засвідчила необхідність виокремлення лексико-морфологічних порушень як окремого типу відхилень від літературної норми. Їхня специфіка полягає в тому, що вони охоплюють одразу два мовні рівні – лексичний і морфологічний, а тому ігнорування бодай одного з них унеможливорює повноцінне редагування помилки.

По-друге, такі порушення демонструють, що зміни на різних мовних рівнях здатні взаємно підсилювати одна одну. Невластиве вживання лексеми часто супроводжується неприродною морфологічною формою, унаслідок чого конструкція набуває вигляду усталеного шаблону.

По-третє, для ефективної роботи з лексико-морфологічними порушеннями необхідно окремо опрацьовувати здобутки лексичного та морфологічного редагування, а відтак зіставляти результати обох підходів. Лише комплексний аналіз дає змогу знайти природний і нормативний варіант вислову.

По-четверте, лексико-морфологічні порушення становлять значну частину всіх виявлених відхилень у тексті Конституції України. Це свідчить про продуктивність моделей, у яких неправильне вживання лексеми поєднується з поширенням невластивих морфологічних форм. Саме такі конструкції нерідко стають джерелом калькованих шаблонів, що згодом переходять і в сучасні книжні тексти.

По-п'яте, найчастіше лексико-морфологічні порушення поєднують у собі або кальковане вживання цілої лексеми, або лексичну надлишковість разом із

неправильною морфологічною формою. Особливо продуктивною в цьому сенсі виявилася модель із дієсловами у пасивній формі теперішнього часу на -ся.

По-шосте, такі порушення й досі залишаються поширеними в сучасному офіційно-діловому та правничому дискурсі. Значною мірою це зумовлено тим, що і самі лексеми, і відповідні морфологічні форми, і цілі сполуки закріплено в тексті Основного Закону України, а відтак вони легко відтворюються як нормативний зразок.

Отже, аналіз лексико-морфологічних порушень показує, що боротьба за мовну якість правничого тексту неможлива без одночасної уваги до слова, форми та синтаксичної моделі. Саме в цій точці постає потреба не лише редагування окремих висловів, а й переосмислення мовних шаблонів, успадкованих із попередньої доби.

2.2.4. Стилiстичнi порушення лiтературної норми

Певною мірою стилістика існує поза межами національних мов: офіційно-діловий чи науковий стиль, до прикладу, матимуть подібні риси як в українській, так і в англійській мові. Тож навіть попри виразне тяжіння тексту Конституції України до російських мовних моделей, стилістично в ньому дотримано чимало загальних вимог. І все ж аномативи виникли й тут.

До нашої статистики потрапили 23 стилістичні помилки, переважно одного типу – порушення милозвучності. Саме такий різновид стилістичних хиб виокремлює М. Пентилюк, обґрунтовуючи це тим, що хоч милозвучність і може вважатися цариною орфоепії, на письмі вона переходить у площину стилістики [Довбенко 2021, с. 24].

Милозвучність не є визначальною рисою російської мови, тож не дивно, що в текстах цієї мовної традиції чергування прийменників не посідає такого значення. Натомість для української мови вона є питомою й глибоко осмисленою нормою, зокрема у визначальній для національного мовознавства праці Бориса Антоненка-Давидовича «Як ми говоримо». Наприклад, лінгвіст підкреслює

наявність в українській мові синонімічних сполучників «і» та «й», використання яких спирається суто на норми милозвучності.

На перший погляд, порушення милозвучності може видаватися не таким суттєвим, як лексичне чи граматичне. Однак саме такі анормативи особливо виразно демонструють віддалення тексту від природного звучання української мови. Якщо кальковані лексеми чи невластиві граматичні конструкції часто потребують глибшого мовознавчого осмислення, то порушення милозвучності відчувається вже на рівні самого звучання тексту. Тож нехтування цими нормами є показовим: воно свідчить не лише про формальне ігнорування правил, а й про втрату відчуття української мовної органіки в межах офіційно-ділового стилю.

Розгляньмо приклади порушень.

У статті 78 Конституції України подано речення: «...визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду».

Коли йдеться про прийменники «з», «із» та «зі», мовознавці подають чіткий перелік правил, за якими ними варто послуговуватися [Український правопис 2019, с. 30]. Так, перед збігом приголосних, як-от «дн-» у слові «дня», доцільно вживати форму «із», аби досягти милозвучності.

Тож наведений уривок варто було б подати так: ...визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються із дня набрання законної сили рішенням суду.

Частина стилістичних норм у площині милозвучності є досить простою для осмислення й сприйняття, наприклад коли йдеться про голосний між двома приголосними чи навпаки. Однак інші правила можуть видаватися складнішими або ж комусь – недостатньо вагомими. З яких би причин це не було, стилістичні анормативи поширені й у сучасних правничих текстах.

Зокрема, Указ Президента України №358/2026 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2026 року “Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)”» містить таку фразу: «Увести в дію рішення Ради національної

безпеки і оборони України». З невідомих нам причин правила милозвучності української мови тут цілком проігноровано. За чинними нормами це речення варто було б подати так: «Увести в дію рішення Ради національної безпеки й оборони України».

Варто відзначити, що стилістичні анормативи в тексті Конституції України свідчать про систематичне нехтування питомими правилами української мови, що, по-перше, вкотре підтверджує орієнтування частини правничих текстів на російську мовну модель, по-друге, нівелює цінність мовної автентики, а по-третє, сприяє поширенню таких порушень у сучасному правничому дискурсі. Внаслідок цього офіційно-діловий стиль дедалі більше віддаляється від природного звучання української мови та втрачає ті риси, що формують його власну національну специфіку. Навіть на рівні милозвучности це створює враження штучности й калькованости мовної конструкції, яка хоч і сприймається звичною, однак не відповідає внутрішнім законам української мови.

Особливо показовим у цьому випадку є те, що стилістичні анормативи майже ніколи не функціонують ізольовано. Закріпившись у тексті Конституції України, вони переходять у шаблони документів, указів, рішень і розпоряджень, а відтак – починають сприйматися як нейтральна норма офіційно-ділового стилю. Саме тому навіть порушення милозвучности, що на перший погляд можуть видаватися другорядними, у перспективі впливають на загальне звучання сучасного правничого дискурсу.

2.2.5. Орфографічні порушення літературної норми

Найменше у Конституції України трапляється орфографічних та стилістичних порушень. І якщо наявність останніх пояснити не складно, то поява правописних відхилень у тексті Основного Закону потребує глибшого осмислення.

Передусім окреслимо сутність такого типу порушень. Мовознавиця Т. Бондаренко визначає орфографічні помилки крізь призму неправильного

передавання звукової мови на письмі. Водночас дослідниця робить важливе уточнення: норму такого передавання визначають чинні правописні правила [Бондаренко 2003, с. 9].

У тексті Конституції України орфографічні порушення трапляються 12 разів і здебільшого є показовими прикладами зміни правописної норми. Під час створення Конституції мовознавці послуговувалися редакцією правопису 1990 року, яка, попри вагомий зрушення й символічне означення початку нового мовного етапу, у багатьох аспектах і далі зберігала наслідки попереднього зросійщення. Сьогодні ж чинності набув правопис 2019 року, що, попри потребу подальших доопрацювань, зробив українську мову на крок ближчою до автентичних рис.

Однією з найгучніших змін для суспільства стало нормативне закріплення форми «проект», яку раніше на письмі передавали як «проект». Саме такий, нині ненормативний, варіант фіксує текст Конституції України, зокрема й у формі «законопроект» [Конституція України 2021].

Спробуймо осмислити це порушення в ширшій мовознавчій парадигмі. Ми вже звертали увагу на те, що чимало відхилень тягнуться ще з 1933 року, коли українську правописну систему спіткало нищівне зросійщення. Натомість автентичні мовні риси нерідко зберігалися в документах попереднього періоду. Зі словом «проект» історія повторюється.

«Український правопис» 1928 року (скрипниківка), подаючи правила передавання іншомовних слів на письмі, у пункті 63 окремою приміткою зазначає: «проект, реєстр, геєнна» [Український правопис 1929, с. 47]. Формально слово «проект» подано як виняток, однак внутрішня закономірність тут очевидна. Лексема містить звукосполуку -j-est, подібно до звукосполук у словах «суб'єкт» чи «ін'єкція» та інших споріднених формах. Її українська мова запозичила шляхом калькування слів із німецької та англійської, які своєю чергою спиралися на латиницю. Саме тому передавання через «є» відповідає фонетичній логіці української мови та історичній традиції.

У російській мові вищезгадані слова мають таку ж вимову, тож їм пощастило. А от «проєкту» – ні. Що й пояснює аномалію в передачі історично споріднених лексем [Не «проект», а «проєкт» 2019].

Нині постає закономірне запитання: якщо за чинним правописом ми пишемо й вимовляємо «проєкт», то чи поширюється застарілий варіант за межі Конституції України? Відповідь показова – так.

По-перше, уникнути цитування першоджерела неможливо, а отже разом із ним і далі відтворюється правописна форма, що вже не відповідає сучасній нормі. По-друге, навіть унікальні правничі тексти досі залишаються носіями цього відхилення. Погляньмо на Розпорядження Президента України №11/2026-рп «Про уповноваження О. Кулеби на підписання Листа про внесення змін № 9 до Фінансової угоди між Україною та Європейським інвестиційним банком», де зазначено: «...(Проект "Надзвичайна кредитна програма для відновлення України")» [Розпорядження Президента України №11/2026].

Попри норму, закріплену ще у 2019 році, офіційний документ держави й надалі подає застарілу редакцію. Походження цієї помилки пояснити неважко: найімовірніше, тут поєдналися два взаємопов'язані чинники – сила звички та наявність авторитетного тексту, у якому цю форму закріплено.

Сьогодні цей уривок варто було б подати так: ...(Проект «Надзвичайна кредитна програма для відновлення України»).

Окремо варто розглянути й абсолютно безглузду дихотомію сучасних правничих текстів. Наприклад, в Указі Президента України №386/2026, що стосується «Питання Української частини Стратегічної ради високого рівня між Україною і Турецькою Республікою» викладено список усіх учасників Стратегічної ради, серед яких є, зокрема Віце-прем'єр-міністр з відновлення України Кулеба Олексій Володимирович та Перший віце-прем'єр-міністр України Шмигаль Денис Анатолійович [Указ Президента України №386/2026].

За чинними нормами українського правопису лексеми з іншомовною частиною «віце-» пишемо разом. Наприклад: віцеконсул чи віцепрем'єр [Український правопис 2019, с. 49]. Походження такого анормативу очевидне: у

правописі 1990 року (і подальших перевиданнях) слова з іншомовною частиною «віце-» подавали як такі, що на письмі передаємо через дефіс. Зокрема: віце-консул чи віце-прем'єр, як і экс-чемпіон, міні-спідниця, максі-сукня, обер-майстер тощо [Український правопис 2012, с. 39]. Така норма, очевидно, відповідає нормам російського правопису, де частинку «віце-» також подають через дефіс.

Та цікаво інше. Вищезгаданий Указ було затверджено 18 травня – з ортографічним аномативом. Натомість, Указ Президента України №428/2026, затверджений менш ніж на 10 пізніше, подає текст, сформований вже за нормами чинного «Українського правопису». Так, у нормативному документі зазначено: «Нагородити орденом княгині Ольги III ступеня Нойбауер Мону – Віцепрем'єр-міністра... землі Північний Рейн-Вестфалія, Федеративна Республіка Німеччина» [Указ Президента України №428/2026].

Себто, у цьому випадку вдалося побачити до чого призводить некодифікованість функціонального стилю мову, як ті чи інші норми живуть власним життям і функціонують, на жаль, незалежно від чинних правил чи притаманних мові рис.

Спираючись на викладене вище, можемо зробити висновок, що важливим аспектом редагування тексту Конституції України є унормування передавання звуків на письмі згідно з чинним правописом.

Це, по-перше, унеможливить подальше поширення ненормативних форм шляхом цитування. По-друге, створить сприятливі умови для закріплення сучасних норм. По-третє, стане природним кроком у боротьбі зі звичкою, яку її прихильники часто вже не можуть раціонально пояснити.

Висновки до другого розділу

Комплексний аналіз праці «Мовний коментар до Конституції України» (2025 року) дозволив усвідомити, які зусилля вклали мовознавців, що долучилися до її створення, та окреслити на цій основі значення цієї праці для

подальшого наукового дискурсу та впровадження змін в норми офіційного ділового стилю офіційної української мови.

На основі детального опрацювання 161 статті Конституції України, було виокремлено 484 порушення, які систематизовано та розподілено відповідно до типології, обґрунтованої в теоретичному розділі дослідження. Кожен із виявлених типів порушень – граматичні, лексичні, синкретичні, стилістичні та орфографічні – було якісно оцінено відповідно до чинних правописних норм та осмислено, спираючись на українську мовну традицію, що дозволило показати, як ненормативна форма стає частиною мовного шаблону.

Крім того, було обґрунтовано й продемонстровано, як вона функціонує в сучасному правничому дискурсі. Для кожного з наведених прикладів було запропоновано редагування та обґрунтовано доцільність поданих змін.

Спираючись на проведений аналіз, було доведено, що закріплення помилок у тексті Конституції України є одним із найвагоміших чинників, які ускладнюють подолання русифікаційної спадщини офіційно-ділового стилю та його подальше кодифікування й унормування згідно із сучасними нормами української мови.

Водночас це актуалізує необхідність відродження та укорінення в офіційно-діловому дискурсі автентичних рис, форм, структур та лексем української ділової мови.

ВИСНОВКИ

У межах даного дослідження було поставлено та вирішено проблему порушення літературної норми в тексті Конституції України як одну з ключових причин побутування зросійщених мовних моделей в українському офіційно-діловому стилі.

Спираючись на аналіз теоретичних праць із мовознавства, стилістики, культури мови та правничого дискурсу, було окреслено поняття мовної й літературної норми, що дозволило виявити відмінності між ними, зокрема в частині змістовного наповнення даних понять та обґрунтувати доцільність в межах даного дослідження оперувати саме поняттям літературної норми. Також було систематизовано типологію порушень літературної норми та визначено особливості функціонування офіційно-ділового стилю української мови. Серед основних типів порушень літературної норми визначено наступні: орфоепічні, акцентуаційні, графічні, орфографічні, морфологічні (граматичні), лексичні, словотвірні (граматичні), синтаксичні (змістові), пунктуаційні та стилістичні. Ключовими особливостями функціонування офіційно-ділового стилю української мови визначено імперативність, стандартизованість, точність, широке використання професійної термінології та відповідність фактам. Їх розуміння дозволяє, з одного боку, обґрунтувати, чому кожен анорматив – це системне, а не випадкове явище, а з іншого, що тільки кодифікація нормативних варіантів на найвищому рівні дозволить створити нові шаблони та вивести їх у формат загальноновживаних.

У роботі було простежено історичну тяглість української ділової мови, а також з'ясовано вплив русифікаційних процесів XX століття, зокрема правописної реформи 1933 року, на формування сучасного офіційно-ділового дискурсу. Аналіз правописної традиції незалежної України й чинного «Українського правопису» 2019 року показав, що загальні мовні зміни лише частково впливають на правничу мову, тоді як сам офіційно-діловий стиль значною мірою продовжує функціонувати за шаблонами, закріпленими ще в радянський період. Серед таких, зокрема, в роботі вказано використання дієслів

на -ся, засилля плеоназмів та витіснення лексеми «правний» із наданням невластивих значень лексеми «правовий».

У межах практичної частини дослідження було проаналізовано текст Конституції України (161 статтю) та систематизовано виявлені в ньому порушення літературної норми відповідно до мовних рівнів. Особливу увагу зосереджено на граматичних, лексичних, синкретичних, орфографічних і стилістичних порушеннях, а також на частотності й унікальності поширення цих анормативів.

Дослідження показало, що значна частина мовних конструкцій Конституції України є калькованими з російської мови та відтворює невластиві для української мовної традиції моделі. Було простежено походження таких конструкцій, зіставлено їх із питомими українськими відповідниками та доведено, що багато з них виникли не як природна мовна практика, а як наслідок цілеспрямованої русифікації української правничої мови. Водночас встановлено, що саме закріплення цих конструкцій у тексті Конституції України сприяло їхньому подальшому поширенню й перетворенню на мовний шаблон сучасного офіційно-ділового стилю.

У роботі також було обґрунтовано, що навіть після набуття чинності новою редакцією «Українського правопису» у сучасному правничому дискурсі продовжують функціонувати як кальковані лексеми та граматичні конструкції, так і застарілі правописні форми. Це підтверджує той факт, що самих лише правописних змін недостатньо для повноцінного унормування офіційно-ділового стилю без осмислення його внутрішніх мовних шаблонів.

Для кожного з виявлених у процесі дослідження порушень було запропоновано варіанти редагування відповідно до сучасних норм української літературної мови й традиції української ділової мови. Це дало змогу не лише зафіксувати тривалу мовну проблему, а й показати практичну можливість поступового повернення до автентичних мовних форм у правничих текстах.

Отже, дослідження підтвердило висунуту в роботі тезу про те, що Конституція України є не лише основним законом держави, а й одним із

головних джерел мовних шаблонів офіційно-ділового стилю, що чинять вплив на загальну систему правничих текстів та мовних практик. Саме тому унормування правничого дискурсу неможливе без осмислення й редагування мовних конструкцій, закріплених у тексті Основного Закону країни. Адже поки кальковані та невластиві українській мові форми залишаються частиною Конституції України, вони й надалі відтворюватимуться в сучасних документах як нормативний зразок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Naumova T., Shchepka O. Editing official business style texts: Overcoming the consequences of Russian-Ukrainian bilingualism. *International Journal of Philology*. 2024. № 28 (4). P. 89–103. URL: https://philologicalscience.com.ua/web/uploads/pdf/%D0%9C%D0%A4%D0%A7_28_4_2024-89-103.pdf.
2. Антоненко-Давидович Б.Д., Світлична Н. О. Як ми говоримо. Об'єднання укр. письменників «Слово», 1970. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/792/79209/antonenko-davydovych-borys-dmytrovych-iaak-my-hovorymo.pdf>.
3. Бондаренко Т. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів : дис... канд. філол. наук: 10.01.2008. Черкаси, 2003. 283 с.
4. Головатий С. Щодо мови правничої: студії, зібране, словники, документи. Витяг. Київ, 2024. 23 с. URL: https://nashformat.ua/pdf-preview/schodomyvy-pravnychoi-studii-zibrane-slovnyky-dokumenty-709725?srsId=AfmBOorKGh7tGXUHROq9SxevwlvPZaJilpbvN3ciXNPCHu_7hb4-69AQ.
5. Довбенко І. Класифікація мовних норм і помилок у вітчизняному мовознавстві. *Philological Studies*. 2020–2021. С. 21–26. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d38375f5-9c11-42adb433-b11e002a6224/content>.
6. Загальна класифікація мовних помилок. Типологія помилок як інструментарій майстерності редактора. URL: <https://studfile.net/preview/11762211/page:10/>.
7. Здійснювати. Словник.уа. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=здійснювати>.
8. Зміни в новій редакції правопису. URL: <https://www.uaredactor.com.ua/https-www-uaredactor-com-ua-zminy-v-novoy-redaciipravopysi/>.

9. Колібаба Л., Фурса В. Словник дієслівного керування / гол. ред. А. Мнишенко. – Київ : Либідь, 2016. – 655 с.
10. Конституція Російської Федерації (прийнята всенародним голосуванням 12.12.1993). URL:
https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/.
11. Конституція України. Подарункове видання / упоряд. Л. І. Бірюк, Н. І. Адамчик та ін. Київ : ВАІТЕ, 2021. 328 с.
12. Коць Т. А. Теоретичні засади вивчення мовної норми. *Мовознавство*. 2017. №4. С. 59-64. URL:
<https://movoznavstvo.org.ua/component/attachments/download/883.html>.
13. Кузнецова Г.П. Офіційно-діловий стиль в освітній адміністративно-управлінській сфері спілкування. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство). 2014. Вип. 6. С. 125-140. URL:
<https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cb618609-6c30-44a7-b77f-593540c0f78d/content>.
14. Марахова А. Ф. Мова сучасних ділових документів. Київ : Наукова думка, 1981. 140 с.
15. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови. Підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 464 с.
16. Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів / [уклад.: Сергій Головатий, Світлана Сидоренко, Ірина Савченко; комент.: Катерина Городенська, Лариса Колібаба, Валентина Фурса; вступ. слово Павла Гриценка; за заг. ред. Павла Гриценка, Сергія Головатого]; Конституц. Суд України, Пост. коміс. з питань правн. термінології; Ін-т укр. мови НАН України. Харків : Право, 2025. 352 с.
17. Не «проект», а «проєкт»: про ще одну справедливість, відновлену в сучасній редакції українського правопису. *Correctarium Blog*. URL:
<https://medium.com/correctarium-blog/не-проект-а-проєкт-про-ще-одну->

справедливість-відновлену-в-сучасній-редакції-українського-
e88e4f6d9926.

18. Нормативно-правові акти. Державна регуляторна служба України. URL: <https://drs.gov.ua/regulations/>.
19. Осуществлять. КартаСлов.ру. URL: <https://kartaslov.ru/значение-слова/осуществлять>.
20. Передбачати. Словник.ua. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=передбачати>.
21. Питання Української частини Стратегічної ради високого рівня між Україною і Турецькою Республікою: Указ Президента України від 18.05.2026 № 386/2026. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3862026-59449>.
22. Підмогильний В. П., Плужник Є. П. Російсько-український фразеологічний словник. Київ, 1928. 85 с.
23. Пономарів О. Коли «ко» доречне? BBC Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/blogs/2016/05/160516_ponomariv_blog69_ko.
24. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради. 2-ге вид. Київ : Либідь, 2001. 192 с.
25. Предусмотреть. КартаСлов.ру. URL: <https://kartaslov.ru/значение-слова/предусмотреть>.
26. Приймати. Словник.ua. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=приймати>.
27. Про адвокатську діяльність і адвокатуру в Російській Федерації: Федеральний закон від 31.05.2002 № 63-ФЗ. URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_36945/.
28. Про відзначення державними нагородами України: Указ Президента України від 25.05.2026 № 428/2026. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4282026-59625>.
29. Про внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України

- від 15.08.2025 № 397/2025. URL:
<https://www.president.gov.ua/documents/3972025-55325>.
30. Про внесення змін до Указів Президента України від 20 червня 2019 року № 417/2019 та від 25 червня 2019 року № 436/2019: Указ Президента України від 05.01.2026 № 13/2026. URL:
<https://www.president.gov.ua/documents/132026-rp-58457>.
31. Про внесення зміни до статті 2¹ Указу Президента України від 3 травня 2017 року №126/2017: Указ Президента України від 2026 р. № 233/2026. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2332026-58789>.
32. Про Положення про Міністерство закордонних справ України: Указ Президента України від 17.07.1995 № 270/95-рп. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/95#Text>.
33. Про присвоєння військового звання: Указ Президента України від 2026 р. № 110/2026. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1102026-58297>.
34. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2026 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 2 травня 2026 року № 358/2026. URL:
<https://www.president.gov.ua/documents/3582026-59329>.
35. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 березня 2026 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 03.04.2026 № 294/2026. URL:
<https://www.president.gov.ua/documents/2942026-59061>.
36. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 квітня 2026 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 29.04.2026 № 352/2026. URL:
<https://www.president.gov.ua/documents/3522026-59289>.

37. Про уповноваження О. Кулеби на підписання Листа про внесення змін №9 до Фінансової угоди між Україною та Європейським інвестиційним банком (Проект «Надзвичайна кредитна програма для відновлення України»): Розпорядження Президента України від 12.02.2026 № 1/2026-рп. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/112026-rp-58333>.
38. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2026 року № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII від 11 березня 2020 року № в004п710-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20>.
39. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Товариства з обмеженою відповідальністю «Рейнір Бізнес Груп» щодо відповідності Конституції України (конституційності) правописів абзацу першого, другого, третього частини четвертої статті 23 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII (щодо представництва прокурором інтересів держави в суді) від 3 грудня 2025 р. № в006п710-25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-25>.
40. Роботи по об'єкту: «Капітальний ремонт житлового будинку по вул. Запорізька, 2-А з відновленням несучих конструкцій після потрапляння боєприпасів в м. Запоріжжя» (4543000-7 Капітальний ремонт і реставрація). Публічна закупівля UA-2023-09-22-006309-а. Майданчик Prozorro. URL: <https://prozorro.gov.ua/uk/tender/UA-2023-09-22-006309-a>.
41. Російсько-український словник / за ред. А. Кримського, С. Єфремова. Т. 1. Київ, 1924. URL: <https://libarch.nmu.org.ua/handle/GenofondUA/19592>.
42. Становлення й розвиток ділового стилю. Лекція 3. Запоріжжя, [б. р.]. 51 с. URL: <https://moodle.znu.edu.ua/enrol/index.php?id=9948>.

- 43.Тимкова В. Прийменникові конструкції в текстах офіційно-ділового стилю української мови. *Філологічні науки*. 2018. Вип. XVI. С. 189–199. URL: <https://dspace.bdpi.org.ua/server/api/core/bitstreams/f2bfbfd15-9487-49ae-972d-924d4f56a37e/content>.
- 44.У Львівському національному університеті імені Івана Франка презентували книгу Сергія Головатого «Щодо мови правничої: студії, зібране, словники, документи». URL: <https://lnu.edu.ua/u-lvivskomu-universyteti-prezentuvaly-knyhu-serhiia-holovatoho-shchodo-movy-pravnychoi-studii-zibrane-slovnyky-dokumenty/>.
- 45.Українська мова: енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2007. 856 с.
- 46.Український правопис. Київ, Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2019. 393 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Pravopys.2019/ukr.pravopys-2019.pdf>.
- 47.Український правопис. Київ : Науково-виробниче підприємство «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2012. 288 с. URL: <http://litopys.org.ua/pdf/pravopys2012.pdf>.
- 48.Український правопис. Харків : Державне видавництво України, 1929. 110 с. URL: <https://r2u.org.ua/data/other/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81-1928.pdf>.
- 49.Фаріон І. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. Львів : Свічадо, 2009. 120 с.
- 50.Хрестоматія з історії українського правопису. упоряд. В. В. Німчук, Н. В. Пуряєва. Київ : Наукова думка, 2004. 583 с.
- 51.Хроніка НДІМ 1933–1934 рр. Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови. URL:

https://movahistory.org.ua/index.php/Хроніка_НДІМ_1933-1934 (дата звернення: 28.03.2026).

52.Шевельов Ю. Українська мова в І пол. XX ст. (1900–1941). Стан і статус. Чернівці : Рута, 1998. 207 с.